

ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ

ਸ

ਕਿ. ੫੦ ਨ. ਪੈ.

੧੯੬੨

स्थापना १९१६

साईबाबांच्या
मूर्ती पूजेची भांडी

व

चांदीचे
सोन्याचे
मोत्याचे

सर्व प्रकारचे दागिने तयार करणारी मुंबईतील विश्वासु सुप्रसिद्ध पेटी

डॉ. आर. मालंपेकर

जितेकर चाळ, ठाकुरद्वार, मुंबई नं. २

ट्र. नं.

८९६३१

श्री साई वाक्सुधा

अंतःकरणाच्या शुद्धीसाठी नामासारखें दुसरे साधन नाहीं. तें परमार्थाच्या दृष्टीने अत्यंत पोषक असून तें आपल्या जिभेचे भूषणच आहे. अहो! नामसंकीर्तन ही गोष्ट किती सुलभ आहे माहीत आहे तुम्हांला? तें घेण्यासाठी स्नान करण्याची जरुरी नाही किंवा त्यासाठी कांहीं वेगळा विधी केला पाहिजे असेही नाहीं. नामाचे महत्व फार मोठे आहे. त्याने सर्व पापे नाहींशीं होतात व तें सदासर्वकाळ पुण्यपावन होऊन रहाणारे आहे. माझे नाम तुम्हीं सतत घेत राहिलां तर तुमची सर्व संकटांतून मुक्ता होईल, तुमचा बेडा पार होईल. मोक्ष प्राप्तीचे तें सुलभ साधन आहे, 'जया माझे नामाची वोकणी। झालीच तया पापाची धुणी। तो मज गुणियाहुनि गुणी। जया गुणगुणी मआमीं॥'

— श्रीसाईसन्धरित्

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक]

वर्ष ४३ वै

ऑगस्ट १९६२

[अंक ५ था

: संपादक:

गो. वि. क्षीरसागर

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ६३३६१

: कार्यालय :

'साई निकेतन,' डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ, प्लॉट नं. ८०४,
बी, दादर, मुंबई २४

प्रिय वाचक—

मला काय पाहिजे ?

"I give people what they want in the hope that they will begin to want, what I want to give them."

Sai Baba.

(वरील वचन श्री. ऑर्थर अँस्बोर्न यांनी लिहिलेल्या बाबांच्या चरित्रावरून घेतले आहे.)

[मराठी अनुवाद:—मला जैं लोकांस द्यावैं तें आपल्याला हवैं असें लोकांना वाढूं लागेल; या आशेने लोकांना जैं हवैं असें वाटतें तें मी देतों.]

मनुष्यमात्राचे ठिकाणी उपजत कांहीं आशा व आकांक्षा असतात व त्यांचे पूर्ती-साठी तो निसनिराळ्या मार्गांचा अवलंब करीत असतो. साध्य कितीही सोज्बळ असलें तरी मार्गांची शुचिता ही कटाक्षानें पाळावी लागते. रामदासांचे शब्दांत सांगावयाचे म्हणजे

॥ युग आहे चळवळीचें । जो जो करील तयाचें ।

परंतु तेथें भगवंताचें । अधिष्ठान पाहिजे ॥

या ठिकाणी भगवंताचें अधिष्ठान हें मार्गांची सोज्बळता दर्शवितें; कारण विपरीत मार्गांने जाऊन साध्य किंवा इच्छित गोष्ट मिळविली तरी ती पापमय आहे असे समजावे. तेथें भगवंताचा आशीर्वाद नाहीं. त्यामुळे साध्य हानिकारक आहे.

मग प्रश्न असा उद्भवतो की, लौकिक लाभांसाठी भक्तांनी बाबांचे कानी धातलेली गांहाणी दयाकूपणे बाबा कां पुरवितात? या प्रश्नाचें उत्तर अगदीं सोपे आहे. तुला जैं पाहिजे तें मी देतों व जोपर्यंत तुला मी जैं कांहीं देणार आहे, तें पाहिजे असे तुला वाढूं लागेल तोपर्यंत मी तें देत राहीन. म्हणजे दुसरे शब्दांत याचा स्पष्ट अर्थ सकाम भक्तीच्या पायरीवरून भक्तांना निष्काम भक्तीच्या पदावर पोच-विष्ण्याची श्री बाबांची प्रक्रिया वरील वाक्यांत दडलेली आहे. एकदम निष्काम कर्म-योगास साधारण मनुष्य तयार होईल, हें संभवनीय दिसत नाहीं. तेव्हां सकाम भक्तीच्या पायरीवरून त्याला निष्काम कर्म-योगावर आणलें पाहिजे हें उघड आहे. साईंबाबा है जागृत दैवत असलेंसुळें, आजच्या घटकेसही अध्यात्म साधनेत मार्गदर्शन व गुरु-कृपा व्हावी म्हणून साधक बाबांस शरण जातात; कारण बाबा अशा साधकाच्या जीवनांत नवा आकार देणारी आणि दिव्य परिवर्तन करणारी एक प्रेरक-शक्ति आहे हें सर्वमान्य आहे.

दुसरा प्रश्न असा उद्भवतो कीं, साधकांस बाबांचे आशिर्वादेकरून लौकिक लाभ झाला व तो त्यांत गुरफटून बाबांस विसरला तर लौकिकहष्टथा त्याची काय हानी होणार? या प्रश्नाचेहि उत्तर बाबांनी देऊन ठेवले आहे. ‘जो मला ज्या प्रकारे भजतो, त्या प्रमाणे त्यास फळ मिळते’ म्हणजे अनन्य भावे जे मला शरण येतात, त्यांचाच फक्त मी उद्घार करतो असें वरील वचनावरून दिसून येईल. तेव्हां वैयक्तिक फायद्याकरितां आपली गान्हाणीं बाबांचे पुढे ठेवून, बाबांना काय पाहिजे हे ज्याची ऐकण्याची अगर आचरण्याची इच्छा नाही, त्यांना काय मिळणार, हे सांगायची जरूर नाही. म्हणून विनंती कीं जे आपणांस पाहिजे ते बाबांजवळ मागतांना, बाबांना काय हवे हे समजूल ध्या व त्याप्रमाणे आपले आचरण ठेवा म्हणजे निरंतर सुखाची प्राप्ती होईल व लौकिक जगांत असाधारण स्थान प्राप्त करून ध्याल.

—संपादक

वर्गणीदारांस विनंती

‘साईलीला’ मासिकाचा अंक दरमहा पहिल्या तारखेस प्रसिद्ध होऊन तो पोष्टांत पडतो. एखादेवेळीं छापखान्यांतील अडचणीमुळे कधीं कधीं एखादा दुसरा दिवस उशीरही होतो; परंतु असें कनितच घडते. साईलीलेचे वर्षातून तीन विशेषांक निघतात. (१) श्रीराम नवमी (२) गुरु पौर्णिमा व (३) पुण्यतिथि विजयादशमी ते दिवस ज्या तारखेस येतात त्याच्या आगेमार्गे उशिरांत उशिरां १० तारखेपर्यंत ते विशेषांक प्रसिद्ध होतात. अशावेळीं अंक प्रसिद्धीची तारीख पुढे ढकलावी लागल्यास त्याप्रमाणे देनिक वृत्तयत्रांतून अगांज जाहिर करण्यांत देते. साईलीलेचे वाचक अंकाच्या बाबर्तीत किंती उत्सुक असतात याची जाणीव आम्हांला आहे. तरी वरील खुलासा लक्षांत घेऊन वर्गणीदारांनी अशावेळीं पत्रव्यवहार कृपा करून बाढवूं नये अशी विनंति आहे.

आपला नम्र,
व्यवस्थापक—साईलीला

साईभक्तांना अपूर्व सवलत

साईलीला मासिक व त्रैमासिकाचे १९५४ पासून आजपर्यंतचे शिळ्डक असलेले अंक प्रत्येकीं दोन आण्यास भिळतील. थोडेच शिळ्डक आहेत. पुन्हां मिळणार नाहीत. असरित मागवा. बाबांची सुंदर चित्रे जाहीरात शेवटचे पानावर पहा.

—व्यवस्थापक

स्वतःला हीन लेखून नका

लेखक : आप्पाराव

प्रत्येक मानव ईश्वरांश आहे. तो मनांत आणिल व श्रद्धेने कोणतीही गोष्ट करण्याचे मनांत घेईल तर तर त्यांत तो यश मिळविल्याशीवाय रहाणार नाही. कोणीही स्वतःला हीन दुर्बळ समजूं नये.

माइयाकडून काय होणार आहे ? माझे या जगांतील स्थान शून्याप्रमाणे आहे ! असें म्हणणाऱ्यांकडून या जगांत कोणतीही चांगली गोष्ट घडणार नाही. त्यांनी आयुष्यभर नकार घंटा वाजवीत या जगाचा निरोप ध्यावा असें मला निश्चितपणे वाटौं. एवढेंच नव्हे तर तशा मनोरचनेच्या माणसाकडून कशाचीही अपेक्षा करणे योग्य होणार नाही.

हिंमत बाळगा

अहो ! असें पहा कीं जो मनुष्य मी यकःश्रित प्राणी, मी काय करूं शकणार ? हीच रात्रंदिवस ज्याची धोकंपटी चाललेली असते, मला या जगांत कबडीचेही मोल नाही अशी ज्याची भावना झालेली आहे तो कवडीमोलाचा व कवडीचुंबकच होऊन रहाणार ! त्याच्याकडून कसल्याही पुरुषर्थाची अपेक्षा करण्यात अर्थ नाही. आणि होय, मी कोणी तरी आहे. मी या जगांत जन्म घेऊन कांहीं तरी करून दाखविणार अशी हिंमत बाळगणाराच या जगांत पुरुषार्थ गाजवूं शकतो. आणि उघडच आहे की, जो दिवसरात्र नन्हाचा पाढा धोकीत राहील त्याच्या हातून कांहीं एक घडप्याची आशा बाळगायाला नको. हा एक या जगाचा त्रिकालाबाधीत संकेत आहे. तो सहसा कधीं चुकावयाचा नाहीं हैं आपल्यापैकीं प्रत्येकानें लक्षांत बाळगावैं.

प्रकाशाची ठिणगी

आम्ही सर्वशक्तिमान् परमेश्वराचीं लेकरै आहोत. तो तेजस्वी व प्रकाशमान आहे. त्या प्रकाशाची ठिणगी आमच्यातही असणरच ! असल्याशीवाय कशी बैं राहील ? त्या तेजाचा अशा आमच्यांत उतरणारच ! मग आम्हीं कोणीच नाहीं, आम्हीं कांदीच करूं शकणार नाहीं असें घडेल का ? आम्हीं सर्व कांहीं आहों. जगांत जें तेजस्वी, पराक्रमी व भव्योदात दिसते तें सर्व आमच्याठायीं आहे. ‘आम्ही कोण म्हणूने काय पुसतां, आम्हीं असौं लाडके !’ कोणाचे ? त्या भगवंताचे ! आणि त्यामुळे त्याच्या कृपाप्रसादानें आम्हीं या जगांत वाटेल तें करूं शकतों. हिंमत मात्र बाळगिली पाहिजे. ‘मारीन पन्हग मी फोडीन शेष टाकू ! भूगोल हा उल्थित मज नाहीं वेळू’ असें आपल्यापैकीं प्रत्येकाला वाटले पाहिजे... माणसाला या

जगांत अशक्य अशी कोणतीहि गोष्ट नाहीं. तो मनांत आणील तें करूं शकेल, त्याचा पिंच्छा मात्र त्यानें पुरविला पाहिजे.

पूर्वजांचे स्मरण करा

प्राचीन काळीं होऊन गेलेल्या आपल्या पूर्वजांचे क्षणभर स्मरण करा. केवढा पुरुषार्थी, केवढा पराक्रम त्यांनी गाजविला आहे! केवढी कामगिरी त्यांनी आमच्यासाठीं करून ठेविली आहे याचा जरा विचार करा.

त्यांनी कशाच्या बळावर एवढी उल्थापालथ केली? त्यांच्याठार्यी असीम, दुर्दम्य अशी श्रद्धा होती; तिच्या बळावर, त्या श्रद्धेच्या बळावर एकेक पाऊल घैर्यानें टाकून ते सुधारणेच्या शिखरावर पोहोंचू शकले.

आणि मग काय झाले? चलती संपूर्ण पडतीचा, अधःपतनाचा काळ आमच्या वांट्यास आला! तो कां व कसा आला माहीत आहे? आम्हीं पराभव-पृत्तीला कवटाळीत गेलों; आमचे पतन झाले! कारण काय बरें याचे? याचे कारण आम्हीं आत्मविश्वास गमावून बसलों! आमची स्वतःवरील निष्ठाच डळमळीत झाली! आणि मग काय विचारतां? आम्हीं एकसारखे कोलमडत गेलों!

श्रद्धावान् बना

स्वतःवरील विश्वास गमावून बसणे म्हणजे ईश्वरावरील श्रद्धा गमावून बसणे. हे समीकरण कधींहि विसरूं नका. तुमच्या ठार्यो भगवंतांचे वास्तव्य आहे व तें वास्तव्य तुम्हांला प्रेरणा देणारे व तुमच्याकडून पराक्रम करवून घेणारे आहे, या गोष्टीवर तुमची श्रद्धा आहे का? या जगांत ईश्वरी शक्ति म्हणून कोणी महान् शक्ति वावरत आहे व तिचा अंशमात्र तुमच्याठार्यी आहे याची तुम्हांला जाणीव होऊं द्या.

भगवंताचे वास्तव्य माझ्याठार्यी आहे. अंतर्यामीं राहून तो माझें चलनवळन करतो आहे; तो सर्वत्र आहे. सर्वत्र ओतप्रोत व्यापून राहिला आहे; तुमच्या देहाच्या कणाकणांतून तो नांदतो आहे, वावरतो आहे. मग तुम्हीं, मी काय? कोणी नाहीं! हे म्हणणे तुम्हांला शोभते का? तुमचे शरीर, मन, आत्मा त्यानें व्यापलेला असतां तुम्हीं असे नेभळठ व नन्नाचा पाढा वाचणारे व्हावें ही किती शोचनीय गोष्ट आहे बरे?

पाठीशीं महासागर आहे

मी पाण्यावरील एखाद्या क्षणभंगूर बुडबुड्याप्रमाणे असेन व तुम्हीं हिमालय-प्रमाणे उंचच उंच लाटेप्रमाणे असूं शकाळ! परंतु असीम महासागर जसा तुमच्या पाठीशीं आहे, तसाच तो माझ्याहि पाठीशीं आहे! ध्यानांत ठेवा. हे कधींहि विसरूं नका.

तुझा पाठीराखा जसा महासागर आहे तसाच तो माझाहि आहे. तो जीवनदारी, चैतन्यमय, सर्वशक्तिमान आहे. ती शक्ति जशी तुझ्या वांट्याला आली आहे तशीच ती माझ्या जवळपास असल्यामुळे मलाहि जवळ करतां येण्याजोगी आहे.

माझ्या जन्मापासून, मीं या जगांत अवतीर्ण झाल्यापासून त्याच्याशीं माझें संघान बांधले आहे. त्याचा माझा योग झालेला आहे, तो वियोग कसा बरे होईल? तं

आज पर्वतप्राय मोठा झाला आहेस. नगाधिराज हिमालयाचें महत्व आज तुला प्राप्त झाले आहे. उद्घां तें माझ्याहि वांद्याला येईल. कारण ‘नर करणी करे, तो नारायण हो जाय’ या वाक्यावर माझी पूर्ण श्रद्धा आहे.

चैतन्य सळसळुं घा

हे जें तत्व मों आपल्यापुढे ठेवीत आहें तें फार मोठें व चैतन्यमय आहे, त्यांतच पुरुषार्थीचें बीज सांठवलेले आहे. बाबांनो ! घरांतील मुलांबाळांना या तत्वाची वारंवार जाणीच करून देत जा, कारण तें अमृत आहे. त्यांत संजीवनी आहे, तें जीवनदायी आहे,

तुम्हीं कोणत्याही धर्माचे अनुयायी असा. तुमचा पक्ष कोणताही असो परंतु जीवनतत्व आतां सांगितलें, त्याचा बालपणापासून परिपोष होत जाऊ शांत व तेंच जीवन आहे हें विसरूं नका.

भारतवासीयांना हैं तत्व नवीन का आहे? परंतु त्यांचा त्यांना विसर पडला आहे, त्याला काय करणार? तो अंगार उपजत प्रत्येकाच्या ठायीं आहे; परंतु त्याला फुंकर मारून तो ग्रज्जलीत करण्यांत आला पाहिजे.

पाबित्र्य, पूर्णत्व हा आपल्या आत्म्याचा स्वभावधर्म आहे. त्यामुळे त्याला हलुहलु पूर्णत्व प्राप्त करून घेतां येते. मनुष्य थोर होतो तो का उगाच ? त्याच्याठार्यी थोर-पणाचैं बीज असतेंच असतें. त्याला खतपाणी घालून तें आपण वाढवायचें असतें. नेमकी तीच गोष्ट आपल्याकडून घडेनाशी झाली आहे. म्हणून आमची ही हताश दशा !

पूर्वकालीन साम्या क्रिषीमुनींनी हेच सांगितले आहे. वेद उपनिषदें तोच जयघोष करीत आहेत की, तुं पूर्ण आहेस व तै पूर्णत्व संपादन करून तुं पूर्णत्वांत एकरूप होऊन जाणार आहेस !

पराक्रम आठवा

या देशांत होऊन गेलेल्या अनेक महापुरुषांपैकीं एकजण मृत्युसमयीं आपल्या मनाशीं बोलत आहे कीं, हे मना ! बाकी काहीं आठवू नकोस. आठवण कर ते केलेल्या पराक्रमी कृत्यांची, पुरुषार्थाची व भव्य कामगिरीची ! हलक्यासलक्या गोष्टी आठवीत बसण्यांत, सूखपणाचे चाळे आयुष्याच्या अखेरीस आठविण्यांत कसला आला आहे फायदा !

वेडे चाळे, मूर्खपणाच्या गोष्टी घडत नाहींत कोणाकळून ? त्या कधीं ना कधीं घडावयाच्याच परंतु तो का आपला स्वभाव-गुण आहे ? तो आपला खराखुरा स्वभावधर्म आहे ? आठवण करावयाची ती सत्य स्वरूपाची; चांगल्या गोष्टी, सत्कृत्यें नेहमीं आठवावी. म्हणजे आपल्या हातून नेहमीं सत्कृत्यें घडत रहातलि. मूर्ख-पणा हातून सहसा घडणार नाहीं.

तुम्हीं अध्यात्माला घड पकडून धरा. मी ईश्वरांश आहे हे तत्त्व उराशीं बाळगून जगांत वावरायला लागा. त्यांतच तुमचें व तुमच्या देशाचें वैभव आहे. तरच तुम्हीं व तुमचा देश मोठा होऊं शकेल.

मी ईश्वरांश आहे

मी या देशांत हिंडत फिरत आहे. हातून होईल तें कार्य यथाशक्ति करीत आहे. परंतु अनुभवांतीं एका गोष्टीबद्दल माझी खात्री होऊन चुकली आहे की, या देशाचा उद्धार व्हावयाचा असेल, या देशाचा तेजस्वी पुनर्जन्म व्हावयाचा असेल तर तो एकाच गोष्टीच्या बळावर व आधारानें होईल. कोणती ती गोष्ट? मी ईश्वरांश आहे, त्या सर्वशक्तिमान भगवंताचा मी अंश आहे व म्हणून मी तेजानें व पराक्रमानें तळपणार असें प्रत्येक स्त्रीपुरुषाला वाढूं लागले पाहिजे. हीच यशाची गुरुकिळी आहे.

भारताला अध्यात्म्याचा वारसा मिळाला आहे. तो त्यानें गाजविला पाहिजे. सजविला पाहिजे. त्यावर सांच्या जगाचा उद्धार अवलंबून आहे. भारतावर त्यामुळे फार मोठी जबाबदारी आहे. ती भारतांतील प्रत्येक स्त्रीपुरुषानें ओळखली पाहिजे. पाश्चात्यांच्या सुधारणेचा पायाच नुक्ती खंबीर नाही. तो डळमळीत आहे. मी हे ओळखून चुकलों आहे.

खूप मोठी वीस पंचवीस मजले इमारत बांधिली; परंतु तिच्या पायाशी रेती असली तर ती टिकाव धरूं शकेल का? ती आज नाही उद्यां डळमळणारच आणि शेवटीं एक दिवस कोसळणारच. तसें झालें आहे पाश्चात्यांचे. तुमचे नाहीं तसें, हे विसरूं नका.

वरवरची रंगसफेती

मी कशाला? सांच्या जगाचा इतिहास हेंच सांगत आहे. राष्ट्रांमागून राष्ट्रे जन्माला आलीं. खूप चढलीं, मोठीं झालीं आणि शेवटीं कोलम्हून जमीनदोस्त झालीं! कारण? त्यांचा पाया अध्यात्मिक नव्हता. भौक्तिक होता. वरवरच्या सुधारणांकडे त्यांनी पाहिले. रंगसफेती केली. ती सारी वरवरची. अंतर्यामी शिरण्याचा प्रयत्न त्यांनी केला नाही. अंतर्यामीची गुरुकिळी त्यांना हस्तगत झाली नाही. तसें आहे का तुमचे?

पाश्चात्य देशांतील माणूस प्रथम पहातो शरिराकडे! त्याला नटवितो, सजवितो. त्याची अंतर्यामीं दृष्टीच जात नाही. त्याला आत्मारामाची खबरच नसते. आम्ही आधीं पहातों आत्मारामाकडे व त्याला सजविण्याकडे. निदान ती आहे आमची परंपरा. तेव्हां दोघांत जें मुख्य अंतर आहे तें हेंच. एक शरिराकडे पहातो तर दुसरा आत्म्याकडे पहातो.

भारताचे वैशिष्ट्य

आजवर ज्यांनी केवळ वरपांगी भौक्तिक सुधारणेकडे पाहिले, लक्ष पुराविले, देहाचें चोचले पुरविण्यांत आयुष्य खर्चिले, त्यांच्या बांध्यास पतन आले, ते या जगांतून नाहीसें झाले. नामशेष होऊन जाण्याची पाळी त्यांच्यावर आली. परंतु राष्ट्रे आलीं आणि गेलीं तरी भारताचा मानदंड उभा आहे तो आहे. भारताची सुधारणाच तशी चिरस्थायी व चिरंजीव होऊन रहाणारी आहे. चीन व जपान या देशांसंबंधानेही थोड्याफार अंशानें तेंच म्हणतां घेईल असें मला वाटते.

फोनिक्स पक्षाप्रमाणे आहे हैं. तो किंतीहि मारला तरी मरत नाहीं. तो जिवंतच होतो व रहातो, मारावा तों अधिक जोमाने डोकें वर करतो. तसा आहे हा प्रकार ! भावी काळ तुमचा आहे

भौक्तिक पायावर ज्यांनी इमारत रचिली आहे ती केव्हांही दीर्घकाल टिकणार नाही. तीं कधीं ना कधीं कोसळणारच आणि एकदां कोसळल्यानंतर, एकदां तुकडे तुकडे ज्ञाल्यानंतर ते कधींहि सांधले जाणार नाहीत. कोसळले ते कायमचेच ! धुळीला मिळाले ते कायमचेच ! तेव्हां तुम्हीं घाबरूं नका. अधीर होऊं नका. भावी काळ तुमचाच आहे. तुम्हीं कधीहि नामशेष होणार नाहीं. धीर धरून स्वतःची ओळख पटवून घेण्याच्या मार्गास लागा. हें पहा ! घाई करण्याची कांहीं जरूरी नाहीं. तसेच कोणाचें अनुकरण करण्याच्या भानगडीत पडूं नका. अनुकरण काय करायचें आहे आपल्याला ?

अनुकरण म्हणजे सुधारणा समजतां का तुम्हीं ? छे; छे; अनुकरण, अंधानुकरण म्हणजे मरण ! त्याला का तुम्हीं कवटाळणार आहांत ? मी वाटेल तेवढा राजाचा पोपाख अंगाखांद्यावर चढविला म्हणून मी राजा होईल का ? गाढवानें सिंहाचें कातडें पांघरलें म्हणून तो कधीं सिंह होईल का ? तेव्हां त्या भानगडींत पळूं नका. तुम्हीं सिंहच आहांत; मग त्याच्या कातड्याची काय जरुरी ? ‘तुझे आहे तुजपाशीं। परि तू जागा चुकलासी ?

स्वतःला हीन समजूँ नका

तेव्हां मी काय यःकश्चित! मला कसले आहे मोल-असें म्हणून स्वतःला केव्हांहि हीन लेखू नका. स्वतःचा द्वेष करू नका. तसें केलेंत तर तुमचा या जगांतील अवतार संपत आला म्हणून खुशाल समजा ! तसेंच आपल्या थोर पूर्वजांबद्दल जरूर सार्थ अभिमान बाल्या. ते फार थोर होते हें विसरू नका. त्यांची स्मृति ठेवून तुम्हींहि थोर बनावयाचें आहे.

मला माझ्या देशाचा व माझ्या पूर्वजांचा भारी अभिमान वाटतो. मी भारत-वासी याचा मला अभिमान वाटतो. मी त्या थोर कळषीमुनींचा वारसदार व्याहे ! जगांत कोणी कधीं ऐकिले नाहींत असे महाथोर कळषी या देशांत होऊन गेले. तेव्हां त्या कळषींचे तुम्हीं वंशज आहांत हा अभिमान बाळगा. आणि कोणाचेंहि अनुकरण फरण्याच्या भानगडींत पढून नका.

अंधानुकरण कर्तृ नका

अनुकरण करू नका याचा अर्थ जे इतरांकडे चांगलें आहे त्यांचा स्वीकार करावयाचा नाही असें मात्र समजू नका. देवाणघेवाण केलीच पाहिजे, जें जें चांगलें व सुंदर असेल त्याचा स्वीकार जरूर करावा.

दुसऱ्यांक्षून आम्हांला किती तरी गोष्टी शिकावयाच्या आहेत. त्या आम्हीं जरुर शिकूंया. त्या शिकल्याच पाहिजेत. तसें केलें नाहीं तर आमची प्रगति होणार नाहीं हेही तेवढेंच खरें आहे. (स्वामी विवेकानंद संचार १०३)

भक्ताचिया काजासाठी—

—एक ऐतिहासिक संतकथा

अकबर बादशाहाच्या पदरीं सेना या नांवाचा श्रीकृष्णभक्त कारागीर होता. आपल्या व्यवसायांत त्याने कधीं कसूर केली नाहीं, त्याचप्रमाणे देवाच्या भक्तीतहि कधीं चुकारपणा केला नाहीं. त्याच्या भावभक्तीवर देव भाळलेला होता. सेनासाठी तो कसा राबला हैं पुढील रस्य कथेत वाचा—

अकबर बादशाह हा मोठा उदार व सर्व धर्माना मान देणारा व सर्वांचे ऐकून घेणारा होता असें आपण पाठ्यपुस्तकांतून वाचले असेलच. खरंच, त्या काळाच्या मानाने तो कितीतरी पुढे गेलेला व सुजाण बादशाह होता. ‘ऐनी अकब्री’ या ऊर्ध्वंथांत त्याच्या जीवनासंबंधीं कितीतरी गोष्टी नमूद करून ठेवण्यांत आलेल्या आहेत.

तत्पूर्वीच्या किंवा तदनंतरच्या कोणत्याहि मुसलमान बादशाहाने दाखविले नव्हते असें सुविचारी धार्मिक औदार्य त्यांनी प्रगट केले व आचरणांत आणिले आजही आम्हीं आमच्या निधर्मी राज्यांत कौतुक करावे असें त्यांचे धोरण होते.

त्याचा एक नित्यनेम असे, दर गुरुवारीं निरनिराळ्या धर्माच्या प्रतिनिधींना राजवाड्यांत आमंत्रण करून तो त्यांचे धार्मिक विवेचन शांतपणे ऐकून धेत असे.

हेच पहा ना. जमीन महसुलाच्या महत्त्वाच्या खात्यावर मंत्री या नात्याने राजा तोडरमल, या हिंदूची त्याने योजना केली होती. तसेच त्याने हिंदूवरील ‘झिझीया’ कर काढून टाकिला. सहिष्णुता हा एक मोठा गुण त्यांच्या ठारीं होता.

त्याच्या सैन्यांत हिंदु धर्मीय सैनिकहि पुष्कळ होते. त्यांच्यावर त्याचा विश्वास होता. आपल्या राजवाड्याच्या परिसरांत त्यांच्यासाठीं त्याने एक हिंदु देवतेचे मंदिर बांधवून तें उत्तम स्थितीत ठेवविले होते.

त्याची रोज हजामत करणारा न्हावी हिंदु होता. त्याचे नांव होते सेना. तो आपल्या कामांत हुषार व तरबेज होता. उगाच नाहीं बादशाहाची त्याच्यावर मर्जी होती! तो परम देवभक्तहि होता. त्याचे वाडवडीलहि देवभक्त होते. तो गुण त्याच्या अंगी भरपूर प्रगाणांत उतरला होता. देवभक्ति मनोभावे करावयाची त्याचप्रमाणे आपले कर्तव्याचरणही त्याच मनोभावनेने करावयाचे, कुचराई म्हणून कशांत नाहीं. सेनाने भक्तिभावाने देवाशीं संधान बांधले होते, तीच त्याची भक्ति आपल्या दैनंदिन कर्तव्यावरही होती. बादशाहाची हजामत करावयाची म्हणजे कशी? आणि किती सफाईदारपणे? कांहीं विचारूं नका! त्या कारागीरीत तो युर्पणे बाकबगार होता. जी देवावर भक्ति तीच अंगीकृत कार्यावर!

जीवन असावें तर खरोखर असें असावें. कर्तव्यच्युत माणूस खरा देवभक्त होऊ शकत नाहीं. त्याने आपल्या वाढ्यास आलेले कर्तव्य मग तें कोणत्याही प्रकारचे असो; तें उत्तम प्रकारे, सफाईदारपणे पार पाडण्यासाठीं झटले पाहिजे. त्यांतच मुक्ति आहे हे त्याने जाणले पाहिजे. सेनाला त्याची संपूर्णपणे जाणीव झालेली होती.

सेना कृष्णभक्त होता. वर सांगितल्याप्रमाणे कृष्ण हें त्याचें कौटुंबिक दैवत होतें. भक्तीचे जे प्रकार सांगितले आहेत त्या सर्वांच्या आधारे त्याच्या घराण्यांत भक्तीचे लोण वरपासून खालीं उतरत आलें होतें. त्याची पत्नी मात्र रामभक्त होती. कारण तिच्या घराण्याची ती देवता होती. सेनाशीं तिचें लग्न लागलें तेव्हां ती आपल्या पतीशीं एकरूप झाली व त्याच्या कार्यात (देवभक्तीच्या) त्याला हातून होईल तेवढें सहकार्य करूं लागली. कधीं राग नाहीं रोष नाहीं, शांतपणे रोजचें जीवन चाललेले होते.

सेनाचै पूजन अर्चन पहांटे पांच वाजतां सुरु होई आणि तें साडेसात ते आठ वाजेपर्यंत नित्यनेमानें चालत असे. सकाळीं बायको पुढे करील ती न्याहारी करून तो अकब्राच्या सेवेसाठी सकाळीं नऊ वाजतां आपले घर सोडायचा व राजवाड्यांतील स्मश्रूगृहांत प्रवेश करून तेथे बादशहाची वाढ पहात बसायचा. बादशहाचीही ठरलेली वेळ असे, बरोबर साडे नऊ वाजतां सेनाची कारागिरी सुरु व्हायची. सुवासिक तेल डोक्याला व अंगाला चोळणे, अंग जरूर तेथे रगडणे वरैरे कामगिरी पार पडेपर्यंत साडे दहा वाजायचे असा हा क्रम रोजचाच होता. त्यांत कधीं बिघाड नाहीं किंवा व्यत्यय नाहीं.

सेनाची कारागिरी सुरु असतांना बादशहा त्याच्याबरोबर नाना गोष्टी बोलायचा. सेनाला त्याकद्दल आनंद वाढत असे. बादशहाची दृष्टि कांहीं तरी नवीन शिकण्याची किंवा ऐकण्याची असें, भक्तिभावाच्या सहाय्यानें सेनानें योगसाधनाही केलेली होती. बादशहाशी योगविषयक गोष्टी बोलताना तो अगदीं रंगून जावयाचा, कारण तो तर त्याचा आवडता विषय होता. गोष्टी बोलत असला म्हणून काय झाले ? हातांतील कारागिरीच्या कामांत चुकारपणा ! छे; छे; त्याचें नाव कशाला ? ‘योगः कर्मसु कौशलम्’ या मंत्राचें पठण नव्हे तर त्याचें प्रत्यक्ष आचरण कसें करावें हें सेनाकङ्घन कोणीही शिकण्यासारखें होतें. त्याचा त्या बाबतीत फार उच्च आदर्श होता. कधीं कधीं त्याची समयज्ञता व कार्यातील सफाई पाहून बादशहाला अचंबा वाटायचा !

एकदां मोठा गंभीरचा प्रकार सेनाच्या घरीं घडून आला. नित्याप्रमाणे सेनाच्या बायकोनें आपलीं सकाळचीं सर्व कामे उरकून त्याची न्याहारी बरोबर वेळेवर तयार केली व ती वाट पहात बसली. नित्याची वेळ टळून गेली. सेना देवघरांत ध्यानस्थ बसला होता. असें काय ? हे येत नाहींत कसे ? ती शंकिन झाली आणि तिनें देवघरांत हळूच डोकावले !

तिला देवघरांत काय दिसले? सेना ध्यानस्थ बसला आहे. त्याची समाधि लागली आहे व त्याची मुद्रा अत्यंत तेजःपुंज दिसत आहे.

नऊ वाजून गेले, राजवाड्यांत जाण्याची वैळ झाली, तरी सेना हालचाल करण्याचै लक्षण दिसेना.

आतां काय करायचै ? ती कावरीबावरी झाली ! परंतु सेनाला समाधीतून जागा
करण्याचीं तिळा छाती होईला,

ती चिंतातूर झाली. राजाच्या राजवाड्यांतील कायदे मोठे कडक असतात, बादशाहा दयाळू होता; परंतु नैमित्तिक कर्तव्यांत चूक झाल्यास तो ताडन केल्याशिवाय कसा राहील !

या प्रसंगांतून पार कसे पडावें हैं तिला समजेना. ती इकद्वन् तिकडे येरझारा घालूं लागली, हातपाय आदक्कूं आपद्दुं लागली, परंतु अगर्दीं हळुचारपणे। न जाणो नवन्याचा समाधिभंग होईल.

बैल झपाट्यानें जात चालला होता. इतक्यांत कोणीतरी जोर जोरानें दरवाजा ठोऱावला ! तिच्या छार्तीत धस्स झालें ! अगबार्ह ! कोण आलें !

दार उघडून पहातें तो काय ? बादशहाचे क्रोधाविष्ट शिपाई ! ज्या संकटाला ती घावरत होती, तें कसें अगर्दों दारांत चालून आले ! बाई ! बाई !! आतां या प्रसंगाला तोड तरी कसं घ्यायचं ! खेनाला जागा करण्याची तिला भीती वाढू लागली; परंतु बादशहाच्या शिपायांना काय ? ते धटिंगण एकदम घरांत घुसले व खेकसले, कुठें आहे तो सेना ! आपल्या कामगिरीवर वेळच्यावेळी हजर व्हायचं त्याला समजत नाहीं कसें ? फुकटचा पगार खातोय वाटतं ? कुठं आहे तो ?

या आरडाओरडीने सेनाची समाधि उतरली. त्वाला जाग आली, तो चोहांकडे पाहं लागला. पहातो तों काय सभोंवार बादशहाचे क्रूर कर्मचारी !

सेना धावरला नाहीं. त्याची देवावर निष्ठा होती. तो त्राता व संकटांतून मुक्त करणारा ! आपण त्याच्या हातांतील केवळ बाहुले !

बादशाहाचे कर्मचारी ओरडत होते. त्यांच्याकडे लक्ष न देतां सेना आपल्या बायकोजवळ गेला व तिच्या कानाशी लागून म्हणाला, “तूं कांहीं चिंता करूं नकोस ! भगवान आपला सहाय्यकारी आहे. ही सारी त्याचीच लीला आहे. तो संकटांत लोटणारा व तोच तारणारा ! आपण त्याचे पाईक आहोत. तूं अगदीं निश्चित रहा. मी जातों राजवाड्यांत ! ”

जातों काय ? त्या सैनिकांनी त्याच्या मुसक्या बांधून त्याला ओढीत ताणीत
एजवाइचांत नेले.

इकडे राजवाड्यांत काय वर्तमान घडलें माहीत आहे ? रोजच्याप्रमाणे ठरलेल्या वेळीं बादशाहाने स्मश्रूगृहांत प्रवेश केला. तेथें सेना आपली कारागिरीचीं हत्यारे सावरून सज्ज होऊन बसलेला होता ! त्यानें नेहमींप्रमाणे बादशाहाची व्यवस्थित. हजामत केली. डोक्याला, अंगाला चांगलें सुवासिक तेल माखलें ! त्या हस्त स्पर्शानें बादशाहाचैं सर्वांग थरारलें, कधीं नव्हते असे रोमांच सर्वांगावर उभटले ! असें कां व्हावें त्याला समजेना ! बादशाहाला त्या स्पर्शावरोवर किती अननुभूत व अवर्णनीय आनंद होत होता ! त्याचैं वर्णन करणे खरोखर कठीण आहे.

बादशहाच्यानें बोलल्याशिवाय रहावेना. तो सेनाला उद्देशून म्हणालाही-“अरे ! आज कमाल करून सोडतो आहेत ! धन्य तुझी कला आणि धन्य तुझा स्पर्श ! मला आनंद किती होतो आहे म्हणून सांगू ? आज हें काय चालविलै आहेस तूं ? तुझ्या कडून असेंच तेल माखून घ्यावे असें मला वाढूं लागलै आहे ! धन्य आहे तुझी !”

सेना म्हणाल्या होता, “काय सांगू महाराज ! ही देवाची करणी आहे. तोंच माझ्याकडून करवून घेत आहे.”

नंतर बादशाहाचे लक्ष सुगंधी तेलाच्या वाटीकडे गेले. त्यांत त्याला कोणाची तरी नयनरम्य प्रतिमा दिसू लागली ! कोणाची ती प्रतिमा ? सेनाची ? छे; छे; सेना इतका सुंदर कुठे आहे ? मग हें रूपडें कोणाचे ? त्यावरून बादशाहाची नजर हालेना, ‘मन रामी रंगले !’ तसें झाले त्याचे.

सेना आपली कारागिरी संपवून तेथून कधी गेला तेंत्याला समजलेही नाही, खोलीत कांही दिसेना. तेव्हां तो कावराबाबरा होऊन इकडे तिकडे पाहुं लागला, ‘सेना ! सेना !!’ परंतु सेना होता कुठें ?

बादशहाने भानावर येऊन दरवाजाकडे पाहिले. आणि त्याला आश्रयाचा धक्का बसला ! दरवाजाला कडी लावलेली होती. दरवाजाला आंतून कडी ! आणि मग सेना आला कसा आणि परत गेला तरी कंसा ?

केवड़े मोठे कोड़े हैं ? आतां हैं सोडवायचे कोणी ? बादशाहा सुन्न झाला.

त्याच अवस्थेत त्याने दखवाजा उघडला. आणि पहातो तो काय ? शिपाई लोक सेनाची मरि घोढाताण करीत आहेत. तो काहींन बोलतां त्यांना वाटेल तें बोलू देतो आहे !

बादशहाला पहातांच शिपाई म्हणाले, ‘हा कामचुकार वेळेवर हजर झाला नाही म्हणून आम्ही याला पहायला गेलें तर हा आपला देवाच्या खोलीत स्वस्थ झोपी गेलेला होता. आम्ही त्याला ओढीत ओढीत येथवर आणिले ।’

वादशाहा निस्तब्ध होता. त्याला काय बोलावै समजेना, तो आपल्या आसनावर जाऊन बसतांच सेनाला त्याच्यापुढे हजर करून शिपाई निघून गेले.

बादशाहाची नजर सेनावर खिळलेली होती; आणि सेना काय खुलासा करावा न सुचून धरधर कांपत होता.

परंतु बादशाहा त्याच्यावर रागावला नाहीं. तो सेनाला पाहून हंसला. अजून त्याच्या डोक्यावरची ती धुंदी गेली नव्हती. वार्टींत पाहिलेले तें रुपडै त्याला डोक्यांपुढे दिसत होतें.

बादशहा म्हणाला, 'सेना ! अरे तुला आज झालंय तरी काय ? आज तुं
आपलैं काम संपवून इतक्या लौकर रे कां गेलास ? आणि जातेवेळी माझा
निरोप नाहीं घेतलास तो ? एवढ्या घाईने कां रे पळालास ? वार्टीत तुझें
आगळेच स्वरूप आज पहायला भिळालैं मला ! किती सुंदर होतें तें !
आणखी पहायचं होतं रे तें मला ! पण काय ? तें बघतां बघतां नाहींसें झालैं ? कारण
तुं लौकर पळ काढलीस ना ! डोळे निळे निळे कसे तेजस्वी दिसत होते ! आणि
अंगावर पिवळे वस्त्र ! किती झगझगीत दिसत होतें तें ! तसें सुंदर रूप यापूर्वी मी
पाहिलैं नाहीं, केवढी किमया करून पळालास रे तुं ! वरं झालं परत आलास, आतां
पुन्हा दाखव पाहूं तें गोड रूपडैं !'

सेना बादशाहाच्या चेहऱ्याकडे टक लावून पहात होता व कान टवकारून त्याचें बोलणे ऐकत होता. नेहमीप्रभाणे बादशाहाची चेहरेपट्ठी दाढी केल्यानंतर दिसते तशी ताजी तुकतुकीत व तेजस्वी दिसत होती. सर्व विधि होऊन चुकले होते.

सेना जै काही समजायचै तें समजून चुकला ! ही सारी भगवंताची लीला !
मला तिकडे समाधीच्या आनंदांत गुंतवून ठेऊन भगवंत माझें रूप घेऊन बादशाहा-
कडे आले व माझी सारी कामगिरी पार पाहून गेले !

सेना सद्गदीत झाला. केवढी ही भगवंताची कृपा ! माझ्यावर ठपका येऊन नये महणून भगवंतानें माझे रूप घेतलें आणि माझी सारी कामगिरी पार पाडिली ! केवढी ही त्यांची कृपा ! मी भगवंताचा दासानुदास ! आणि भगवंत माझा दास बनला ! “देवा तुझा मी किंकर !” असें असतां तूच माझा किंकर बनलास ? भक्तासाठी देव काय वाटेल तें करील. नेत्रांवाटे ढळढळ अश्वं प्रवाह चालूं असतां सेनानें वादशाहाच्या पायांवर धालून घेतलें कारण कृतज्ञेनें आणि भक्तिभाबानें त्यांचे अंतःकरण ओतप्रोत भरून गेलें होतें.

‘महाराज ! ’ सेना बोलूँ लागला, ‘आपण मोठे भाग्यवान मृणून आपणांस माझ्या भगंवताचै दर्शन घडलै. मी नव्हतो आलो येथे; पण प्रत्यक्ष माझा श्रीहरी येथे माझ्या रूपानें येऊन माझें काम करून गेला ! केवढी ही त्याची कृपा ! ’

नंतर सेनाने घडलेला एकंदर प्रकार बादशाहाला समजावून सांगितला, सेनाक बादशाहाचा पूर्ण विश्वास होता, त्याची योग्यता तो प्रविष्टिसून ओळखन होता.

तो म्हणाला, ‘कृष्णाचा तूं लाडका आहेस ! आणि म्हणून तरी तुझ्यासाठी
तुझ्या रूपानें तो येथे अला आणि तुझ्यां काम करून गेला. मला पुन्हां त्याचें दर्शन
घडावै असें वाटतें ! पुन्हां भेट ज्ञाल्याशिवाय मला चैन पडणार नाही. कसेंद्री का
आणि त्या वार्टीत मला तें साजिरे गोजिरे रूपद्वे पाहूं दे ! ’

सेना म्हणाला, 'महाराज ! माझा कृष्ण आपण देखिला; कारण आपण पुण्यवान अहांत; संत अहांत, तुमच्यासारख्या संत बादशहाची सेवा करण्याची मला संधी मिळाली हैं केवढे माझे भाग्य !

आजी सोनियाचा दिवस | दृष्टीं देखिले संतांस ||
 जीवा सुख थोर जहाले | माझे माहेर भेटले ||
 अवघा निरसला शीण | देस्तां संत चरण ||
 आजी दिवाळी दसरा | सेना म्हणे आले घरा ||

‘सेना! नाहीं! मी कसला संत! खरा संत तूंच आहेस! तुझ्यासाठीं देवानेही तुझ्या कामगिरीचा भार स्वतःच्या शिरावर घेतला! तुझ्या पुण्याईमुळे मला तुझ्या भगवंताचे दर्शन घडले! तें मला पुन्हां कसेही करून घडीव! ’

सेना आपल्या आराध्य देवतेची मनोभावे प्रार्थना करू लागला. बादशाहाही त्या प्रार्थनेते मनापासून सामील झाला.

आणि काय चमत्कार घडला ! तेलाच्या वार्टीतं श्रीकृष्णाचें सुंदर रूप दोघांनाही दिसले ! त्याच्या नेत्रांचें पारणे फेडून तें अदृश्य झाले !

बादहा व सेना प्रेमभराने एकमेकांस भेटले. दोघानांही कृतकृत्य आल्यासारखें वाटले !

लहान मुलांच्या आंकडीवर

जुने आणि प्रसिद्ध औषध

— 1 —

जयकर्स चिल्ड्रन्स कन्वलशन् रेमेंडी

सोल प्रो. जयकर ब्रदर्स, ६६, मरीन ड्राईव्ह, सुंबई १.

133

: स्टॉकिस्ट :

कांचनलाल वाडीलाल कं. — दवाबझार, मुंबई २.

आणखी कांहीं संस्मरणीय आठवणी

श्रीशारदामणी या खरोखर मोळ्या पुण्यवान होत्या. आणि म्हणून तर त्यांचा श्रीरामकृष्णाशीं, भगवंताच्या एका थोर भक्ताशीं जिवाभावाचा संबंध जडून आला. तें जीवन म्हणजे केवळ दैवी जीवन होतें. गेल्या अंकीं त्या उदाच्च जीवनांतील कांहीं आठवणी सांगितल्या. आणि आज या अंकीं त्या आठवणींचा दुसरा हस्ता.

रामकृष्ण परमहंसानी आपल्या धमपत्नीला-देवी शारदामणीला आपली खरीखुरी सुखाचे ते मुळीच भुकेले नव्हते. शारदामणीला त्यानीं आपल्या तालमर्मीत तयार करण्याचे ठरविले व आस्ते आस्ते ते तिच्याकडे लक्ष पुरवूं लागले, तिला एकेक पाठ देऊं लागले, याच संधीला त्यानीं पत्नीला हेंही सांगून टाकिले की, ‘चांदोबा हा जसा सगळ्या मुलांचा (चांद) मामा होऊं शकतो तसाच ईश्वर हा सर्वांचा देव आहे. अर्थात त्याला हाक मारण्याचा सर्वांनाच सारखा अधिकार आहे. त्याला जे कळकळीने हाक मारतात त्यांना तो दर्शन देऊन कृतार्थ करतो. तुं हांक मारशील तर तो तुलाहि दिसेल.’ केवळ उपदेश देण्यांतच ते आपली शिक्षणपद्धति उपयोगांत आणीत असत, असें नाहीं, तर ते आपल्या शिष्यांना नेहमीं आपल्या बरोबर फिरवून व प्रेमानें आपलेसे करून मगच अधिकारयुक्त उपदेश करीत असत. मग आपण केलेला प्रेमळ उपदेश आपल्या शिष्यांनी कितपत मानला आहे, हें पहाण्यासाठी ते त्यांच्यावर तीक्ष्ण दृष्टी ठेवीत व कदाचित् चुकभूलीने ते चुकूं लागल्यास त्यांना त्याच क्षणाला ती चूक दाखवीत. शारदामणीच्या बाबतीतही त्यांनीं असेंच केले, अगदीं सामान्य बाबतीततहिं आपण लक्ष घालतों हें पत्नीला कळावें या उद्देशानें ते तिला म्हणत, “गाडींत अथवा होडींत बसावयाचे असेल तेव्हां सर्वांच्या आधीं जाऊन बसावें आणि उतरण्याच्या वेळीं कुणाचा कांहीं जिज्ञास आंत राहिला की काय हें एकवार चौकस दृष्टीने पाहून त्यानंतर सर्वांच्या मागून खालीं उतरावें.”

असें सांगतात कीं यो दिवसांत (आई) शारदामणी ही पर्तीचे पादसंवाहन करीत असतां सहज म्हणाली, “ आपण मला कोण समजतां ? माझ्या बाबतीते आपली समजूत काय आहे ? ” “ जी आई (जगदम्बा) देवळांत आहे तिनेच हा देह दिला असून ती स्वतः सध्यां नौबतखान्यांत रहात असते (आई चंद्रामणी देवी नौबतखान्यांत रहात असे) आणि तीच या वेळी माझे पाय रगडीत आहे. साक्षात् आनंदमयीचे व्यक्त स्वरूप तुझ्या रूपानें माझ्या समोर प्रगट झाले आहे..

इतकेच नव्हे तीच तुं आहेस असें मी समजतो. “रामकृष्ण परमहंसाच्या अवताराचें हेच तत्त्व होतें, ते अगदी पतीत स्त्रीलाही आई जगदंबेचा अवतार आहे असें मानीत. स्त्री मुहुणजे आई जगदंबा ही त्यांची भावना आजन्म तशीच कायम होती.

उपनिषत्कार क्रुषि याज्ञवल्क्य—मैत्रेयी संवादांत संगतात कीं, ‘पतिहृदयांत आत्मस्वरूप श्रीभिगवान् मूर्तरूपानें; रहात असतो म्हणूनच पत्नी पतविर प्रेम करते आणि पत्नीच्या अन्तरंगांतही ईश्वराचें अस्तित्व असल्यामुळेच पंतीला ती आवडते. एकमेकांकडे ओढ घेणारी प्रवृत्ति ही आत्म्याची ऐक्यता होय.’

या संधीला रामकृष्ण आणि शारदामणी या उभयतांना एका शर्येवर निजावै लागत असे आणि ती निजतही; पण देहबोध-विराहित असें परमहंसांचे मन अखंड समाधीत रंगलेले असल्यामुळे सामान्य जनाप्रमाणे होणारे देहाविकार त्यांच्या मनाला कोणत्याही क्षणीं भ्रष्ट करूं शकले नाहीत. सगळ्या रात्रीत त्यांची समाधी उत्तरत नसे, त्या बेळच्या स्थितीचे वर्णन करीत असतां गुरुदेव जे सांगत त्यावरून कळून येते की, शारदामणी ही जर पूर्णत्वानें कामनाशून्य नसती व सामान्य जनसमूहाप्रमाणे देहभावनेने तिला पछाडलें असतें तर रामकृष्णांना आपले हे पाविच्य टिकवितां आले असतें की नाहीं याची शंकाच आहे. जगांतील प्रसिद्ध कर्त्या माणसांची उदाहरणे पाहिलीं असतां त्यांतील बरेचसे लोक पत्नीच्या सहाय्यानेच अमरकीर्ति झालेले आढळतात. त्यांचा जविनमार्ग अनेक प्रकारच्या सांसारिक अडथळ्यापासून निराळा ठेवण्याचे श्रेय त्याच्या पत्नीनाच देणे भाग आहे. तशा प्रकारची त्यांच्याकळून मदत झाली नसती तर त्यांना जगासाठीं कांहूं करतां आले असतें की नाहीं याची शंकाच आहे. पतीला संसाराच्या कटकटीपासून दूर ठेवणे इतकेंच केवळ पत्नीचे कर्तव्य नसून महत्कार्यात त्यांना होणारे श्रम व येणारे औदासिन्य हेहि आपल्या प्रफुल्लतेने नाहीसें केल पाहिजे. तरच त्यांच्यात नवीन उत्साहाचा संचार होऊन त्यांना दुप्पट उत्साहाने कार्यक्षेत्रात उडी घेण्याला हुरूप येईल. शारदामणी ही खरोखरच दैवी तेजसुंपन्न असामान्य स्त्री होती व तशी ती नसती तर रामकृष्णांना रामकृष्ण परमहंस होतां आले नसतें, असें म्हणावै लागतें.

अशा या साहचर्यात वर्षांनी काल लोटला तरीहि जेव्हां रामकृष्णांच्या मनांत कधीं एक क्षणभराहि देहबुद्धीचा उदय झाला नाहीं आणि जेव्हां ते शारदामणीला केव्हां जगन्मातेचा अंशावतार, केव्हां सच्चिदानन्द स्वरूप मुक्तात्मा केव्हां, ब्राह्मी स्थितीचें मूर्तस्वरूप मानूं लागले व तसा दृष्टांतहि होऊं लागला तेव्हां आपण ही परीक्षा पास झालो असें समजून त्यांनी शारदामणीची घोडशीपचार पूजा करण्याची तयारी केली व देवीस्वरूपी पत्नीची महाभाषिकपूर्ण घोडशीपूजादी तडीला नेली. पूजा संपतांच शारदामणीची बाब्हचेतना छुत होऊन ती भावसमाधींत पूर्णपणे रंगली गेली.

आपल्याला या प्राप्त झालेल्या श्रेष्ठ अवस्थेबद्दल आई शारदामणीला कधींहि अभिमान वाटला नाहीं, व प्रभुत्वही उत्सन्न झाले नाहीं. या महापूजेनंतर ती दक्षिणेश्वरी केवळ पांचच महिने होती. तिनें या मुदतींत पूर्वीप्रमाणेच स्वयंपाकाचें व नवप्याची आणि सासूची सेवा करण्याचें काम पत्करलें होते. उभयतांना तीच स्वयंपाक करून वाढी, इतकेच नव्हे तर अतिथी अभ्यांगताचाही सदय अंतःकरणानें समाचार घेई. शिवाय इतके आटोपून दिवसा नौबतखान्यांत सासूबाईजवळ व रामकृष्णांच्या शर्येजवळ सेवेसाठीं हजर असेच. या सेवाकार्यात तिच्याकडून कधींच कसूर झाली नाही. सगळ्याच प्रकारचे पदार्थ रामकृष्णाना सोसत नसत, अर्थात त्याच्यासाठीं बहुतेक प्रसंगी निराळा स्वयंपाक करावा लागे. आणि त्या संधीला रामकृष्ण नेहमीं रंगून गेलेले असत. इतकेच नव्हे तर किंत्येक प्रसंगी ‘मृतावस्थेची’ एकूण एक लक्षणे त्यांच्यांत दिसून येत; आणि यामुळेच असल्या या भयंकर समाधींत केव्हां काय होईल याचा नेम नाहीं असें वाहून शारदामणी सारी रात्र त्यांच्याजवळ बसून जागून काढीत असे. आपली पत्नी अशारीतीनें रात्रीं जागी राहाते असें रामकृष्णांना एकदोनदा आढळल्यापासून त्यांनीं त्यानंतर तिची झोपण्याची व्यवस्था नौबतखान्यांत आईजवळ केली होती. अशा प्रकारे उणे पुरे दीड वर्ष दक्षिणेश्वरी राहून शारदामणी कार्तिक महिन्यांत कामारपुकुरास आली.

त्या पतिसाहचर्यांची आठवण काह्णन पुढे उत्तरकालीं शारदामणीदेवी आपल्या बरोबरच्या बायकांना एकदां म्हणाली होती, ‘त्यांचा तो अपूर्व दिव्यभाव कसा होता हैं खरोखर शब्दांनी समजावून देतां येणे कठीण आहे. केव्हां बोलणे, केव्हां हंसणे, केव्हां रडणे, केव्हां एकदम गंभीरपणा, अशा या अवस्थेत रात्र संपायची; ही रोजची स्थिती! मला तर त्यावेळी असें वाटे की ही रात्र आतां संपते केव्हां? मला त्या वेळी समाधी वैगेरे कांहींच कळत नसें. एके दिवशीं तर त्यांना कांहींकेल्या शुद्धच येईना; तेव्हां मी घाबरून गेलें आणि हृदयाला हांक मारली. त्यांने येऊन जेव्हां त्यांच्या कानांत नामोच्चार केला तेव्हां कुठे ते शुद्धीवर आले. त्यानंतर मला आपण होऊनच त्यांनी कोणाच्या स्थितीत कोणाच्या शब्दाचा उच्चार करावा तें शिकवून ठेवले होते. त्यामुळे मग मला त्यांच्या समाधिस्थितीची भीती वाटत नसे’

शारदामणी देवी आणखो सांगे कीं, ‘ते मला अशा प्रकारै शिकवू लागले म्हणजे दिव्यात वात कशी घालावी, आपल्या घरी येणारीं माणसें कोण कशी आहेत व कुणारीं कसें वागावें हेही ते सांगत असत. तसेच दुसऱ्याच्या घरी गेलें म्हणजे तेथें कसें वागावे हेही सांगायाला ते विसरले नाहींत.’ फार काय कीर्तन, भजन ध्यानधारणा, समाधी वैगैरे प्रकरणीहि यांनीं आपल्या पत्नीला सांगोपांग माहिती दिलेली होती.

कलकत्ता वैरे शहरांतून हरहमेष थोर लोकांच्या बायका रामकृष्णाच्या दर्शनाल्या
येत आणि दिवसभर नौबतखान्यांत राहत. अर्थात नवव्याच्या व सासूच्या स्वयंपाक्ता

निष्काम कर्माचे महत्व

* *

—संत विनोदा

गीतेची सर्व शिकवण पाहिली तर जागजारी कर्माचा त्याग करू नका. असा बोध आहे. कर्मफलाचा त्याग गीता सांगत आहे. कर्म सतत करावयाचे व फलचा त्याग करावयाचा ही गीतेची शिकवण सर्वत्र पाहून ध्यावी. पण ही एक बाजू झाली. दुसरी बाजू अशी दिसते की, कांहीं कर्माचा स्वीकार करावयाचा, कांहीं कर्माचा त्याग करावयाचा म्हणून शेवटीं अठराव्या अध्यायाच्या आरंभी अर्जुनाने प्रश्न केला, “कोणतेहि कर्म फल त्यागपूर्वक करावेहि ही एक बाजू. पुन्हां कांहीं अवश्यमेव टाकावीं व कांहीं करावीं ही दुसरी बाजू, यांचा मेळ कसा घालावा?” जीवनाची दिशा स्पष्ट कळावी म्हणून हा प्रश्न आहे. फलत्यागाचे मर्म ध्यानी येण्यासाठी हा प्रश्न आहे. ज्याला शास्त्र संन्यास म्हणतें त्यामध्यें कर्म स्वरूपतः सोडावयाचे असते. कर्माचे जें स्वरूप त्यांचा त्याग करावयाचा असतो. फलत्यागांत कर्माचा फलतः त्याग करावयाचा असतो. गीतेच्या फलत्यागाला प्रत्यक्ष कर्मत्यागाची आवश्यकता आहे का? हा प्रश्न आहे. फलत्यागाच्या कसोटींत संन्यासाचा उपयोग आहे का? संन्यासाची मर्यादा कोठपर्यंत? संन्यास व फलत्याग यांदोहोच्या मर्यादा कशा व किती? असा हा अर्जुनाचा प्रश्न आहे.

उत्तर देतांना भगवंतानीं एक गोष्ट साफ सांगून टाकली की, फलत्यागाची कसोटी ही सार्वभौम वस्तु आहे. फलत्यागाचे तत्त्व सर्वत्र लावतां येतें. सर्व कर्माचा फलत्याग करावयाचा या गोष्टीचा राजस आणि तामस कर्माचा त्याग करावयाचा या गोष्टीशी विरोध नाही. कांहीं कर्माचे स्वरूपच असें असतें की, फलत्यागाची युक्ति वापरली की तीं कर्म स्वतःच गळून पडतात. फलत्यागपूर्वक कर्म करावें याचा अर्थच हा हेतो की, कांहीं कर्म सोडलीच पाहिजेत. फलत्यागपूर्वक कर्म करण्यांत प्रत्यक्ष कांहीं कर्माचा त्याग येऊनच जातो.

या गोष्टीचा जरा खोल दृष्टि ठेवून विचार करूया. जीं काम्य कर्म आहेत, ज्यांच्या मुक्ताची कामना आहे, तीं कर्म फलत्यागपूर्वक करा असे म्हणतांच ढांसळून जातात. फलत्यागासमोर काम्य व निषिद्ध कर्म उभीच

खेरीज या बायका मंडळीचाहि स्वयंपाक शारदामणीलिंग करावा लागे. कधीं कधीं नैषिक विधवांसाठीं हविष्याज्ञ शिजवावें लागल्यास गोमूत्र प्राशन करून तीन तीन वेळ गंगेचे स्नान करावें लागे; पण ती माऊली तें सगळे आनंदाने करी आणि अतिथी—अन्यागतांना संतुष्ट ठेवी.

गहुं शकत नाहींत. फलत्यागपूर्वक कर्म करणे म्हणजे केवळ कृत्रिम, तांत्रिक, यांत्रिक, क्रिया नाहीं. या कसोटीने कमै कोणतीं करावों व कोणतीं करूं नयेत हें आपो-आप ठरतें. कोणी असें म्हणतात कीं, ‘गीता फलत्यागपूर्वक कमै करा एवढेंच सुचविते. कोणतीं करै करा हें सुचवीत नाहीं,’ असें भासतें; परंतु तें वस्तुतः खरें नाहीं. कारण फलत्यागपूर्वक कर्म कर्म करा असें सांगण्यांतच कोणतें करावें कोणतें करूं नये हें समजून येतें. हिंसात्मक कमै, असत्यमय कमै, चोरीचीं कमै हीं फलत्यागपूर्वक करतां येणारच नाहींत. फलत्यागाची कसोटी लावतांच ही कमै गळून पडतात. सूर्याची प्रभा फांकतांच सर्व वस्तु उजळ दिसूलागतात. परंतु अंधार उजळ दिसतो का? नाहींसाच होतो. तद्वद् निषिद्ध व काम्य कर्माची स्थिति आहे, कमै फलत्यागाच्या कसोटीवर घासून घ्यावींत. जें कर्म मी करूं पाहत आहें, तें अनासक्तिपूर्वक, फलाचों लेशमात्रहि अपेक्षा न ठेवतां करणे मला शक्य आहे का हें आधी पहावें. फलत्याग हीच कर्म करण्याची कसोटी. हा कसोटी-प्रमाणे काम्य कमै आपोआप त्याज्य ठरतात. त्यांचा संन्यासच योग्य. आतां राहिलीं शुद्ध सात्त्विक कमै. तीं अनासक्त रीतीने अहंकार सोडून करावयाचीं. काम्य कमै त्यागावयाची हेंहि एक कर्मच झाले. फलत्यागाची कातर त्यासहि लावावयाची. काम्यकर्माचा त्यागही सहज झाला पाहिजे.

अशा रीतीने तीन गोष्टी आपण पाहिल्या. पहिली गोष्ट ही की, जीं कमै करावयाचीं ती फलत्यागपूर्वक करावयाचीं. दुसरी गोष्ट ही की, राजस व तामस कमै; निषिद्ध व काम्य कमै फलत्यागाची कातर लावतांच आपोआप गळून पडतात. तिसरी गोष्ट ही कीं, तो जो त्याग होईल, त्या त्यागावरहि फलत्यागाची कातर लावावयाची एवढा त्याग मी केला, असा अहंकार होऊं घावयाचा नाही.

राजस व तामस कमै त्याज्य कां? कारण तीं शुद्ध नसल्यामुळे तीं कर्म करणाऱ्याच्या चित्तावर लेप करतात. परंतु अधिक विचार केला म्हणजे असें आढळतें कीं, सात्त्विक कमै ही सदोष असतात. जें जें कर्म म्हणून आहे त्यांत कांहीं ना कांहीं दोष आहेच. शेतीचा स्वधर्म घेतला तर ती शुद्ध सात्त्विक क्रिया आहे. परंतु या यज्ञमय स्वधर्मरूप शेतींतहि हिंसा येते. नांगरतांना वगैरे कित्येक जीवजंतु मरतात. विहीरीजवळ चिखल होऊं नये म्हणून दगड बसावितांना जंतु मेले. सकाळीं दखवाजे उघडून सूर्याचा प्रकाश घरांत येतांच असंख्य जंतु मरून जातात. ज्याला आपण शुद्धीकरण म्हणतों ती मारणक्रिया होऊं पाहते. सारांश, सात्त्विक स्वधर्मरूप कर्मातहि दोष येतो, तर कसें करावयाचें?

मी पूर्वी सांगितलें होतें की सर्व गुणांचा अद्याप विकास व्हावयाचा आहे. शान, भक्ति, सेवा व अहिंसा यांचा बिंदुमात्र अनुभव आला आहे. पूर्वी सारा अनुभव येऊन गेला असें नाहीं. अनुभव घेत जेग मुढे जात आहे. मध्ययुगांत

अशी एक कल्पना निघाली की कृषिकर्मात हिंसा येते, म्हणून अहिंसक लोकांनी ती करूं नये, त्यार्ना व्यापार करावा. धान्य पिकाविणे पाप, धान्य विकणे म्हणजे पाप नाहीं. परंतु अशा रीतीनें क्रिया टाळून हित होत नाहीं. अशा रीतीनें कर्मसंकोच करीत करीत जर मनुष्य वागू लागेल तर शेवटीं आत्मनाश होईल. कर्मातून सुटण्याचा मनुष्य जों जों विचार करील, तों तों अधिकच कर्माचा पसारा वाढेल. तुमच्या धान्याच्या व्यापारासाठीं कोणी शेती करव्यास नको का? त्या शेतींतील हिंसेचे तुम्हींहि नाहीं का मग भागीदार होते? कापूस षिकविणे जर पाप, तर तो उत्पन्न झालेला विकणेहि पाप. कापूस उत्पन्न करणे सदोष आहे म्हणून तें कर्म सोडणे हा बुद्धीचा दोष आहे. सर्व कर्मावर बहिष्कार घालणे, हें कर्म नको, तें कर्म नको, कांहींच करूं नये, अशा रीतीनें वघणाऱ्या दृष्टीत खरा दयाभाव उरला नसुन दयाभाव मेला असें समजावें. पालवी खुडल्यानें झाड मरत नाही, तें फोफावतें, क्रियेचा संकोच करण्यांत आत्मसंकोच आहे.

मग प्रश्न असा कीं जर सर्व क्रियांत दोष आहेत तर सर्व क्रिया कां न सोडाव्या? याचें उत्तर एकदां पूर्वीं दिलें आहे. सर्व कर्माचा त्याग करणे ही कल्पना फार सुंदर आहे. हा विचार मोहक आहे. परंतु हीं असंख्य कर्में कशीं सोडावयाचीं? राजस व तामस कर्में सोडण्याची जी तळ्हा, तीच सात्त्विक कर्में सोडण्याच्या यावर्तीत आहे का? सदोष अशीं जीं सात्त्विक कर्में तीं कशीं टाळावयाचीं? गंमत अशी आहे कीं, “**इंद्राय तक्षकाय स्वाहा**” असें जेव्हां मनुष्य करूं लागतो, त्यावेळेस इंद्र अमर असत्यामुळे मरत नाहीं परंतु तक्षक सुद्धा न मरतां मजबूत हुऊन वसतो. सात्त्विक कर्मात पुण्य आहे व थोडा दोष आहे; परंतु थोडा दोष आहे, म्हणून त्या दोषाबरोबर पुण्याचीहि आहुती देऊं पहाल, तर पुण्यक्रिया चिवट असत्यामुळे नाहींच मरणार; परंतु दोषक्रिया मात्र वाढूं लागतील. या असत्या सळमिसळीच्या विवेकहीन त्यागानें पुण्यरूप इंद्र तर नाहींच मरत; परंतु दोषरूप तक्षक मरतो तोहि मरत नाहीं. म्हणून त्यांच्या त्यागाची रीत कोणती? मांजर हिंसा करते म्हणून तिचा त्याग केला तर उंदीर हिंसा करतील. सप हिंसा करतो म्हणून त्याला दूर केला तर शेतीची शेकडों जंतु हिंसा करतील. शेतांतील पिकांचा नाश झाल्यानें हजारों माणसें मरतील. यासाठीं विवेकयुक्त त्याग पाहिजे.

गोरखनाथास मच्छिंद्रनाथ म्हणाले, ‘या मुलास धुऊन आण.’ गोरखनाथानें मुलाचा पाय धरून चांगलें आपटलें व त्याला कुंपणावर वाळत टाकलें. मच्छिंद्रनाथ म्हणाले, ‘आणला का मुलगा धुऊन? ’ गोरखनाथ म्हणाले, ‘त्याला आपटून, धुऊन वाळत टाकलें आहे.’ मुलाला धुण्याची का ही तळ्हा! कपडे धुण्याची व माणसें धुण्याची एक तळ्हा नाहीं. त्या दोन प्रकारांत अंतर आहे. त्याप्रमाणे राजस व तामस कर्माचा त्याग आणि सात्त्विक कर्माचा त्याग यांत निराळेपणा आहे. सात्त्विक कर्में सोडण्याची तळ्हा निराळी आहे.

विवेकहीन वाग्ल्यानें कांहींतरी तिरपगडे होऊन बसावयाचें ! तुकारामांनी म्हटले आहे ना —

“ त्यागे भोग माझ्या येतील अंतरा । मग मी दातारा काय करूं ॥ ”

लहानसा त्याग करावयास जावै तर मोठा भोग उरावर येऊन बसतो. म्हणून तो अल्पसा त्यागहि मिथ्या होतो. बारीकशा त्यागाच्या पूर्तीसाठी मोठमोठी इंद्रभवनें उभारावयाचीं, त्या ऐवजीं ती खोपटीच बरी होती. तीच पुरे. लंगोटी लावून सारा विलास भोवतीं उभारावयाचा, त्याऐवजीं सदरा, बंडी अधिक बरी. म्हणून भगवंतांनी सात्त्विक कर्माचा जो त्याग करावयाचा त्याची तज्हाच निराळी सांगितली आहे. तीं सारीं सात्त्विक कर्मांकरावयाचीं परंतु त्यांचीं फळे तोङ्णन टाकावयाचीं. कांहीं कर्मांसमूळ सोडावयाचीं असतात. कांहींचीं फळे तोडावयाचीं असतात. अंगावर बाहेरून डाग पडला तर धुळून काढतां येईल. परंतु नैसर्गिक कातडीचा रंग काळा असेल तर त्याला व्हाइटबॉश करून काय होणार ? तो काळा रंग तसाच राहूं दे. त्याच्याकडे पाहूंच नको. अमंगळ म्हणून नको.

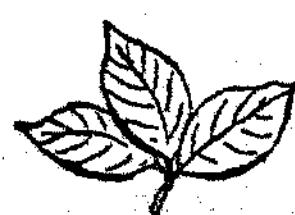
एक मनुष्य होता. त्याला आपले घर अमंगळ वाटले. म्हणून ते सोङ्णन तो एका खेड्यांत गेला. त्या खेड्यांतहि त्याला घाण दिसली. म्हणून तो जंगलांत गेला. तेथें एका आंब्याच्या झाडाखालीं तो बसला. वरून एका पक्ष्यानें त्याच्या डोक्यावर घाण केली. हें जंगलहि अमंगळ असें स्वणून तो नदींत जाऊन उभा राहिला. नदींत मोठे मासे लहान माशांना खात होते. हें पाहून तर त्यास शिसारीच आली. सारी सृष्टी अमंगळ आहे, येथें मेल्याशिवाय गत्यंतर नाहीं, असें मनांत ठरवून तो बाहेर आला व त्यानें होळी पेटवली. तिकङ्णन एक गृहस्थ आले व म्हणाले, ‘ कां जीव देतोस ? ’ तो म्हणाला, ‘ हें जग अमंगळ आहे म्हणून. ’ तो गृहस्थ म्हणाला, ‘ तुझ्ये हें घाणेरडे शरीर, ही चरबी, येथें जळूं लाग शी म्हणजे किती घाण सुटेल ? आम्हीं येथें जवळच राहतों. आम्हीं कोठें जावै ? एक कैस जळला तर कोण घाण सुटते ! तुझी तर सारी चरबी जळणार ! येथें किती दुर्गंधि सुटेल याचा कांहीं विचार कर. ’ तो मनुष्य वैतागून म्हणाला, ‘ या जगांत जगण्याची सोय नाहीं. व मरण्याचीहि सोय नाहीं. काय करावै ? ’

सारांश, अमंगळ अमंगळ म्हणून सारेंच टाळाल तर जमणार नाहीं. ते लहान कर्म टाळूं पहाल तर दुसरे मोठे बोकांडीं येऊन बसेल. कर्म स्वरूपतः बाहेरून सोडल्यानें सुटत नसते. जीं कर्म ओघानें आलीं त्या कर्माच्या विरुद्ध जाण्यांत जर आपली शक्ति कोणी खर्चाली, ओघाच्या विरुद्ध जर कोणी जाऊं पाहील, तर तो शेवटीं थकून ओघाबरोबर वाहून जाईल. ओघाला अनुकूल अशीच क्रिया करून त्यानें आपला तरणोपाय पाहिला पाहिजे. त्यामुळे मनावरचा लेष कमी होत जाईल व चित्त शुद्ध होत जाईल. पुढे पुढे क्रिया आपोआप गळत जाईल. कर्मत्याग न होतां क्रिया गळेल. कर्म सुटणारच नाहीं. क्रिया गळून जाईल.

क्रिया आणि कर्म या दोन गोष्टींत अंतर आहे. उदाहरणार्थ, एखाद्या ठिकाणी फार गोंगाट चालला आहे व तो बंद करावयाचा आहे असें समजा. एखादा शिपाई येतो व तो आरडाओरड बंद करण्यासाठी स्वतः मोठ्यानें ओरडतो. तेथले बोलणे बंद करण्यासाठी मोठ्यानें बोलण्याची तीव्र क्रिया त्याला करावी लागली. दुसरा एखादा येईल, नुसता उभा राहील व बोट वर करील. तेवढ्यानेच लोक गप्प बसतील. तिसरा एखादा नुसता तेथें हजर झाला एवढ्यानेच सारे शांत बसतील. एकाळा तीव्र क्रिया करावी लागली, दुसऱ्याची क्रिया जरा सौम्य झाली, तिसऱ्याची सूक्ष्म झाली. क्रिया कमी कमी झाली. परंतु लोकांना शांत राखण्याचे कर्म समानच झाले. जसजशी चित्तशुद्धि होत जाईल, तसेची क्रियेची तीव्रता कमी होईल. तीव्रांतून सौम्य, सौम्यांतून सूक्ष्म व सूक्ष्मांतून शून्य होत जाईल. कर्म निराळे व क्रिया निराळी. कर्माची व्याख्याच ही कीं कर्त्याला जें इष्टतम तें कर्म. कर्माची प्रथमा, द्वितीया विभक्ति असते, तर क्रियेसाठीं एक स्वतंत्र क्रियापद वापरावै लागते.

कर्म निराळे व क्रिया निराळी हैं समजून ध्या. एखादा रागावला असला तर तो फार बोलून किंवा सुर्खीच न बोलून राग प्रकट करील. शानी पुरुष लेशमात्र हि क्रिया करीत नाही. परंतु कर्म अनंत करतो. त्याचें केवळ अस्तित्व अपार लोकसंग्रह करूं शकतें. तो शानी पुरुष नुसता असो म्हणजे झालें. त्याचे हात पाय कार्य करीत नसरील तरीहि तो काम करतो. क्रिया सूक्ष्म होत जाते व कर्म उलट वाढत जातें. विचाराचा हा ओघ जर आणखी पुढे नेला तर, चित्त परिपूर्ण शुद्ध झालें म्हणजे शेवटी क्रिया शून्यरूप होऊन अनंत कर्म होत राहील असें म्हणता येईल. आधी तीव्र, पुढे तीव्रांतून सौम्य, सौम्यांतून सूक्ष्म, सूक्ष्मांतून शून्य, असें ओघानेच क्रियाशून्यत्व प्राप्त होईल. परंतु मग अनंत कर्म आपोआपच होईल.

वरुन वरुन कर्म दूर केल्यानें तें दूर होणार नाही. निष्कामतापूर्वक करतां करतां हळूंहळूं त्याचा अनुभव येईल. ब्राउनिंग कर्वीने ‘ढोंगी पोप’ म्हणून एक कविता लिहिली आहे. त्या पोपाला एक मनुष्य म्हणाला, ‘तूं नटतोस काय ? हे झगे कशाला ? ही गंभीर मुद्रा कशाला ?’ तेव्हां तो म्हणाला, ‘हे मी कां करतों तें ऐक. हे नाटक करतां करतां शब्देचा स्पर्श नकळत होण्यांचा संभव आहे.’ म्हणून निष्काम क्रिया करीत रहावयाचे. त्यामुळे हळूंहळूं निष्कियत्व अंगीं दाणेल.

उवा घालविष्यासाठीं खात्रीलायक ठरलेले 'लायसॉफ तेल' वापरा.
गिरगांव "बायट ब्रदर्स"-दादर 'वसंत फॉर्मसी'

बाबांची शिकवण....

बनतां बनतां बनेल

लेखक—द. शं. टिपणीस

बाबांचे एक भक्तश्रेष्ठ नानासाहेब चांदोरकर बाबापांचीं बसले असतां कांहीं पडदासीन खिया बाबांच्या दर्शनास आल्या. दर्शनाच्या वेळीं त्यांनी पडदा दूर केल्या. एक स्त्री अत्यंत सुंदर होती. तिच्याकडे बघण्याचा मोँह चांदोरकराना आवरेना. बाबांच्या लक्षांत न येईल अशा बेतानें ते अधून मधून त्या स्त्रीकडे बघत. बाबाच्या नजरेतून अर्थात ही गोष्ट निसटणे शक्य नसल्यामुळे ते उमगले व खिया गेल्यावर ते चांदोरकरना म्हणाले, ‘अरे, चोरिरे कसली त्यांत. ब्रह्मदेव सृष्टी रचितां। आपण तयाचें कौतुक न करितां। व्यर्थ होऊं पाहील रसिकतां। ‘बनता बनता बनेल’॥ अ. ४९ आ. १५९.

ब्रह्मदेवानें या सृष्टीत नाना तळ्हेच्या सुंदर व उपयुक्त गोष्टी निर्माण केल्या आहेत. रंगविरंगी पशुपक्षी, हरतळेची वनस्पती, नाना प्रकारचीं झाडेंझुडपें, त्यांवर फुलणारी मनोहर फुले व फुलावर खेळणारी चित्रविचित्र रंगाची फुलपाखरे, नदीनाले, दरी खोरी, डोगर पर्वत वैरे नाना चमत्कृति जन्य गोष्टीनीं ही सृष्टी भरून राहिली आहे. सर्वांचा मुकुटमणी असा मानवही त्यानें निर्माण केला आहे. सृष्टीतील नानाविध गोष्टी जाणून व त्यांचा योग्य उपयोग करून घेऊन आपली खतांची ओळख पटवून घेण्यासाठी त्यानें मानवाला नाक, कान, डोळे आदी इंद्रिये दिली आहेत. त्यासाठी बुद्धि हें एक प्रभावी साधनही दिलें आहे. उझेश हाच कीं सृष्टीतील सुंदर, उत्तम, उपयुक्त गोष्टीचा स्वाद घेऊन सृष्टी रचना करणाऱ्या सृष्टीकर्त्यांचे मानवानें कौतुक करावे. मानवी इंद्रियांचा योग्य तो उपयोग करून सृष्टीपासून जेवढे सुख उपभोगतां येईल तेवढे मानवानें खुशाल उपभोगावै. थंडगार जलानें त्यानें आपली तृष्णा शांत करावी. नाना खाद्य पदार्थांच्या द्वारे आपला अंतरात्मा शांत करावा. सुंदर वस्त्रे अलंकार लेववून आपली हौस भागवावी व इतरांच्या मनांत सृष्टीकर्त्यांच्या कुंचल्यांचे कौतुक निर्माण करून त्यांचे मन सात्त्विक आनंदानें प्रफुल्लीत करावै. एकादी सुंदर स्त्री सहजासहजी समोर दिसल्यास जगन्मातेचे एक सुंदर रूप म्हणून त्या रूपाचा दृष्टीने स्वाद घेण्यांत अनुचित कांहीं नाही. ईश्वरनिर्मित असा हा साधा, सरल पवित्र मार्ग आहे. त्या मार्गानें जाण्यांत कांहीं वाईट नाहीं कीं पाप नाहीं. वेळ्यावाकड्या वळणानें जाणाऱ्या मार्गानें असे स्वाद वा आनंद छुटणे दोषास्पद आहे, पाप आहे. चित्रपट पहाण्यांत काय पाप आहे? तिकिट काढून सरल मार्गानें आहे.

मुख्य द्वारानें मनमोकळेपणानें खुशाल जावें. त्यांत काय कोणाची चोरी ? परंतु असें न करतां तिकिट चुकविण्यासाठीं मागील द्वाराच्या फटीतून अगर भिंताडावरून उडी टाकून लपत छपत जाणे हैं पाप आहे. म्हणून बाबा सांगतात, ‘असतां पुढील द्वार उघडे। जावें कां मागील द्वाराकडे। एक शुद्धअंतर जिकडे। तेथें न सांकडे कांहींही’ ॥ अ ४९-१६०

तसें पाहिले तर मानवी इंद्रियांनी आपले नैसर्गिक कर्तव्य करण्यांत अनुचित तें काय आहे ? दृष्टीनें सुंदरपणा पहाण्यांत, कानानें गोड शब्द ऐकण्यांत अगर नाकानें सुवास घेण्यांत वावगें काय आहे ? तें त्या त्या इंद्रियांचें ईश्वर निर्मित कर्तव्यच आहे. पाप आहे तें अशुद्ध भावानेंत, मन पापी नसावें. तें शुद्ध असावें. मनांत कुढा भाव नसावा, कोणीही सुंदर स्त्री असो तिच्या सौंदर्याकडे उघड्या डोळ्यांनी पण शुद्धअंतःकरणानें बघण्यास प्रत्यक्ष ईश्वराचीही चोरी नाहीं, भेट म्हणून देण्यासाठीं सुभेदारानें आणेल्या लावण्यवती कन्येकडे पाहून शिवरायाला आईची आठवण झाली. पत्नीची नव्हे, शिवरायाची परस्तीकडे जगन्माता म्हणून पहाण्याची ही दृष्टी आपल्या महाराष्ट्रानें कमावली तर मग स्त्री विषयक पापी घटना तरी महासाध्रांत घडतील काय ? शिवरायाच्या या ऐतिहासिक दाखल्यांत जें आहे तेच चांदोरकराना निर्मित करून आपल्या भक्तांना बाबानीं सांगितलें आहे. ब्रह्मदेवाच्या रचनेचें कौतुक करण्यासाठीं सौंदर्यवान असावे, त्यांत लालसा व आसक्ति नसावी असें बाबा पुढील औंवित सांगत आहेत.

कुढा भाव नाहीं अंतरी। तयास काय कोणाची चोरी !

दृष्टी दृष्टीचें कर्तव्य करी। भीड मग येथें धरीसी कां ॥ अ. ४९ ओ. १६१

सर्व इंद्रियांची अशीच गोष्ट आहे. लालसा व आसक्ति हीं इंद्रियांचा शुद्धपणा विश्वावितात. व मग जगांत लाड्यालबाड्या आदि अशुद्ध गोष्टींचा बुजबुजाट होऊन माणसे अधोगतीस जातात. यास्तव लालसारहीत दृष्टीनें जगाकडे पहाण्यास आपण शिकलें पाहिजें. एखाद्या चित्रकारानें काढलेली सुंदर कलाकृति आपण पहातो. म्हणजे काय करतो ? कलाकृतींतील मोहकपणाचा सौंदर्यांचा आपण दृष्टीद्वारा स्वाद घेतो तिचा मोहकपणा, तिच्यांतील प्रभाणबद्धता, कलाकारानें भरलेले सुंदर रंग वैरेसुरेत्या कलाकृतींत उत्तरलेल्या सौंदर्यांचा अनुभव आपणास येऊन आपलें अंतःकरण मृदु कोमल अशा सात्त्विक आनंदानें भरून जाते व ही कलाकृति निर्माण करणाऱ्या कलाकारांचें, त्याच्या कलेचें कौतुक करून त्यास आपण धन्यवाद देतो. अशावेळीं आपल्या ठिकाणीं कोणतीहि विशुद्ध भावना नसते. अशाप्रकारे ज्या दृष्टीनें आपण कलाकृतिकडे पहातो त्याच दृष्टीनें ब्रह्मदेवानें निर्माण केलेल्या सृष्टीरूपी कलाकृतिकडे पाहिले पाहिजे व तिच्यापासून आनंदाची अनुभूति मिळविली पाहिजे.

मानवी मनाला मन मानेल तशी दौड करण्याची हौस फार. सरळ मार्गपेशां वलणावलणाचा मार्ग त्याला अधिक पसंत पडतो. मन मोठे चंचल आहे. नाना भावना व वासना यांना मोकाट सोडून माणसाच्या जीवनाची धासधूस करण्याचें सामर्थ्य त्याच्या

ठिकाणी आहे. म्हणून मनाला ताब्यांत ठेवणे जरुर आहे. त्याने माणसाची चाकरी केली पाहिजे. विजेला नाही कां माणसाने आपले चाकर करून ठेवले? माणसाच्या पकडीत सापडल्यामुळे विचारी घरोघर रात्रांदिवस मोलकरणीसारखी राबत आहे. व माणसाचे जीवन सुखी करीत आहे. मनाचेही असेच आहे. मन विजेपेक्षांही चपल व चंचल आहे. त्याला पकडीत ठेवणे महाकठीण आहे. सतत अभ्यासाने ही गोष्ट होऊं शकेल. म्हणूनच बाबा म्हणतात ‘बनतां बनतां बनेल’ हळूं हळूं धडतां धडतां धडेल, धाई नको, चुटकी सरसें झाले नाही म्हणून विषाद नको कीं त्यामुळे निराश होऊन प्रयत्न सोडणे नको. कोणतेही उत्तम कार्य एकदम होत नाही. रोज थोडथोडी या प्रमाणे बनतां बनतां गोष्ट पूर्णपणे बनते. सुंदर पिक कां एका दिवसांत येते? रोज तीळ तीळ रोपटी वाढतात तेव्हां कुठे तीन चार महिन्यांनी सोन्यासारखा सुंदर दाणा निर्माण होतो. यास्तव रोज अभ्यासाने मनाला पकडीत आणण्याचा प्रयत्न चालूं ठेवला पाहिजे. चंचल गोष्टी पकडीत येणे कठीण आहे. आकाशांतील चंचल वीज कोण पकडू शकेल? पण तीच वीज पाण्यांत स्थिर आहे. याचा फायदा घेऊन मानवाने तिला ताब्यांत आणली आहे. तद्वत् मनाचे आहे, ते स्थिर झाले तरच ताब्यांत येईल. त्याला चंचल बनविणाऱ्या गोष्टी नाहींशा केल्या पाहिजेत. मनाला लहरी येतात व ते चंचल बनते. संशयाची प्रिशाच्यां खेळवून मानवाला नाचविण्यांत त्याला मजा वाटते. मलत्यावेळीं विस्मृति व नको तेव्हां स्मृति करवून आयुष्यांत वज्रजपुरी करण्याचा त्याला छेंद आहे. असें त्याला करूंन देण्याचा माणसाने शिताफीने कसू व ऐतत प्रयत्न केला पाहिजे. यासाठी एकाद्या उच्चतर ध्येयावर अगर प्रतिकावर आपले मन स्थिर करणे जरुर आहे, या कामीं मत्कीच्या योगे ईश्वराचे साहस्र्य व सदगुरुची कृपा मिळविणे अत्यंत अवाश्यक आहे. तसा प्रयत्न सतत करीत रद्दवें म्हणजे बाबा सांगतात त्याप्रमाणे ‘बनतां बनतां बनेल’ व आपल्या जीविताचे सोने होईल.

ए. आर. सावंत अॅन्ड ब्रदर्स

इदृ, मंगळदास मार्केटसमोर, मुंबई नं. २. टे. नं. २२८४४

तयार कपडे, सर्व प्रकारची होजियरी तसेच टॉवेल्स, चादरी व पड्यांचे कापड मिळण्याचे एकमेव ठिकाण. होलसेल व रिटेलर्स

सद्गुरु कसा असतो ?

—श्री निसर्गदत्त महाराज

श्री निसर्गदत्त महाराज यांनी आपले पूज्य गुरुजी श्रीसिद्ध
रामेश्वर महाराज यांच्या एका जयंतीप्रसंगी केलेल्या प्रवचनांत
सद्गुरु कसा असतो याचे स्वानुभवपूर्ण वर्णन केले आहे.

जो ब्रह्मज्ञान उषदेसी । अज्ञानअंधार निरसी ।
जीवात्म्या शिवात्म्यासी । ऐक्यता करी ॥

दा. द. ५ स. २ ओ. ९

आजचा दिवस श्री, सद्गुरुं सिद्धरामेश्वर महाराजांच्या अवताराच्या जयंतीचा आहे.
आजच्या दिवसाला आमच्या महाराजांनी अवतार धारण केला. ‘तो धन्य
आहे’ त्या धन्य दिवसाची प्रतिशा आमच्याकडे आहे कोणत्या नात्यानें? “आत्मस्वरूपया
नात्यानें.” त्या दिवसाची धन्यता आमच्याच ठिकाणी आहे. सद्गुरु स्वरूपाचें ध्यान
व त्या ध्यानाची प्राप्ति कर्णीही जन्मोजन्मी होणार नाही. सद्गुरु नामापुढे कुठलीही विद्या,
कोणतेही सामर्थ्य चालत नाही, करण उपजकाळीं कोणीहि प्राणी कीटक न्यायानें
उपजतो. तैतेन तत्त्वांत पदार्थ तत्त्व उपजतें, त्या पदार्थ तत्त्वांत एक जंतुतत्त्व आहे,
त्या जंतुतत्त्वामुळे प्रत्येक प्राणीमात्राला आपण असल्याचें उमजतें. ज्याला सद्गुरु
भेटला त्याची योग्यता किती असतें त्याची सीमा नाही. ब्रह्मादिक, महेशहि आपल्या
त्या परमात्म स्वरूपाच्या ध्यानानें सीमा नाही, अशी योग्यता पावलें असें अनेक
अवतारी त्या पूर्णांद स्वरूपाच्या ध्यानानें पूर्णता पावले, त्यापूर्वी कोणीहि जंतुरूपानेच
असेतात. उपजकाळीं ती ब्रह्मांडाएवढी वाढ झाली परंतु त्यांतील जंतुतत्त्व जेव्हां
मावळतें, तेव्हां सर्व अदृश्य होतें. जंतुतत्त्व जेव्हां प्रकाशलें तेव्हां एक आत्मकाया व
विशकाया म्हणून असते पण उपजकाळीं तें परमाणूयेक्षांहि परमाणू आहे. तेंच परम-
तत्त्वांतील महत्व आहे, त्याला आपण असल्याची जाणीव होतें. महतत्त्व मूळ
माया. ईश्वराकरितांहि न्याय तोच आहे. “जो न्याय जीव कीटकाला तोच महतत्त्वाला,
जंतु म्हणजे “जाण-तू.” जाणवतो ही ईशस्मृति आहे, याचा प्रत्येकाजवळ नमुना
आहे. कोणी प्राणी किती अघोरतीला जरी गेला तरंतु त्या महापुरुषानें जर त्यास धीर
दिला तर त्याची योग्यता त्याला येते. “एवढे सद्गुरु भक्तीचे माहात्म्य आहे.”
द्वावें लहानाहुनी लहान

वेदान्त सांगतो, की जे सूक्ष्मतत्त्व आहे, त्याला जाणतां जाणतां जाणवणेहि
संडतें. हे ज्याला कळतें तें परमात्म तत्त्व आहे. शानेश्वर म्हणतात “अणु न विसंबे-

कृष्ण जगत्रजीवना ” कृष्ण शब्दानें त्याचा (अणूचा) गैरव केला आहे. ज्याची बातमी मिळतें तें कोण आहे ? ” तें अणु आहे. शानेश्वरानें आपलें विरळ स्वरूप पाहिले.

तुम्ही प्रकृतीनें लहान व योग्यतेनें लहान आहात पण प्रकृति जेवढी मोठी व योग्यता जेवढी अधिक तेवढे दुःखहि अधिकच आई. जेवढी योग्यता अधिक तेवढी त्याच्या अंतर्यागी अशांति, तेवढेच भय पण अधिक, म्हणून तुकाराम म्हणतात “व्हावें लहानाहूनी लहान” तें लहान होण्याकरितां ब्रह्मादिक डोळे मिठून निचेष्ट राहिले आहेत. आत्मउपजकाळीं आपण असल्याची जाणीव जी उपजली आहे, त्याकाळीं जनसमूहाला अदृश्य व प्रत्येकाला खापण आहे असा अनुभव, तें परमाणूतत्व कोणाच्याहि ओळखीचे नाहीं व कोणालाहि दिसणारे नाहीं. सद्गुरु त्याला परमाणु तत्त्वाशीं एक करतात. बुद्धीनें, जो कोणी कोठल्याही योग्यतेनें मोठा असेल, तेवढे दुःख अधिक असते. जया अंगीं मोठेपण | तया यातना कठीण || (तुकाराम उवाच) ब्रह्मांडरूपी भगवान आहे, त्याची हालचाल झाली तर भूमि दुभंगते, वीजा चमकतात, वैरे.

परिस्थितीने आलेल्या आत्मस्वरूपांत बावरून न जातां खरोखरचे आपले आत्म-स्वरूप पाहून घ्यावे. मग पुढे त्याला कधीही दुःख होणार नाहीं. सदासर्वदा त्याचे चित्त ताजेच राहतें. ब्रह्मादिक सर्व कार्य करतात, पण त्यांची हिंमत दमत नाहीं. भ्रमाला ब्रह्म म्हणणे वेगळे व भ्रमराहित ब्रह्मा वेगळा आहे. ज्ञे आपल्या आत्म्याला आत्मा म्हणतात. असे स्वरूपनिश्चयीं पुरुष, त्यांची हिंमत, धैर्य कधीही खचत नाहीं.

त्या स्वरूपाला मोजमाप नाहीं

जंतू म्हणजे जाण-तूं अशा मापानें आपणाला कांहीं वर्षे वांट्याला आळे आहे. जंतुत्वाचा जो साक्षी त्याला मृत्यूचा अनुभव नाहीं, हे जंतू तत्त्व आपल्या योग्यतेने विश्वरूप आहे व लघुत्वांत लघुहि आहे. साधुसंतांना जेव्हां महान प्रहार असत्य होतात, तेव्हां ते त्या लघुत्वाकडे असें पाहातात, कीं त्यांचे श्रम, दुःख, परिहार होतात. जें डोळ्यांनी दिसत नाहीं, ते परम दिव्य दृष्टीने दिसते. ते ज्याला बारीक अतिसान, दिसते त्याच्या दृष्टीने त्याचे भरणपोषण होते; यास कूर्मदृष्टि म्हणतात. जगांतील कोणतेहि दुःख गुरुपुत्रांना दाहकत्व होत नाहीं. पण इतरेजनांना ते (दुःख) दाहकत्व होते. जें ज्ञान झाल्यानंतर जो लाभ होतो, सामाधान होते तेच जगांतील ऐश्वर्य जरी लाभले तरी होणार नाहीं. ब्रह्मादिक, दत्तात्रय एकबाजूला डोळे मिळून जे बसले ते उगीच बसले आहेत काय? ज्याच्या त्याच्या स्वरूपदर्शनाचा आनंद, तो आनंद बाहेरील शद्द, स्पर्श, रूप, रस, गंधानीं मिळणाऱ्या अनंदापुढे तुच्छ आहे. ते सदासर्वदा राहाते म्हणून त्यास सद्गुरु स्वरूप म्हणतात. सद्गुरु स्वरूपाला मोज माप नाहीं, त्याला पूर्णानंद

स्वरूप म्हणतात. त्या सद्गुरु स्वरूपाचें आज आम्हीं स्मरण करतों. पण त्या परम स्वरूपाचें स्मरण तें अंगी जाणून करावयाचें. याला म्हणतात अनन्य भाव. तें अद्वैत आहे. तें अद्वैत आहे म्हणून त्याच्यानें सुख होतें. त्यांनीं आपणांला सेवन केलें, आम्हीं त्याला सेवन करतो, सर्व पदार्थात गुण तत्व भरलेलें आहे, तें तीन दिवसांपर्यंत राहतें, त्या अन्नांत खाणाच्याचें रूप आहे. म्हणून त्याला अन्नब्रह्म असें म्हणतात. खाणाच्याचें रूप उघड काय? ‘आपण असल्याची जाणीव.’ जें खालेलें अन्न आहे, त्याच्यांतील असलेलें सत्त्व जाणीव रूपाला मिळतें. परमेश्वर अणुं-रेणुं, अन्नपाणी सर्वत्र भरलेला आहे, असे साधुसंत सांगतात हें कळण्याकरितां “थोर” आपण हा अभिमान टाकला पाहिजे.

सर्वामध्ये आत्मस्वरूप

शरीर व शरिरांतील सत्त्व तेंच आपले, व आपला भोग घेणारे सत्त्व आहे. 'तेच सत्त्व आहे' आत्मज्ञानी पुरुषाचा, कोणाला भजावै, कर्ण न भजावै हा प्रश्नच मिटलेला असतो. सगळ्यामध्ये आत्मस्वरूप आहे, असा निश्चय त्याचा झालेला असतो. मग त्यांनी कोणाला भजावे व कोणाला न भजावै? त्याचे ध्यान करता-करता जो एक पदार्थ पाहिला, तो पदार्थ आपण नव्हें, असै त्याचे नक्की झाले. नकळत खालेला पदार्थ हि आत्मरूप पकडतो, हें जीवाला कळत नाही. पुढे त्या खालेल्या पदार्थाचे जड पातळ प्रवाह होऊन विसर्ग होतो. अन्नांतून सत्त्व तयार होते. सत्त्वांतून आत्मसत्त्व होऊन सत्त्व भोगीते. त्या सत्त्वाचा शब्द किती पातळ आहे? जें सत्त्व प्रत्येक अणूरूपूत आहे तें ह्याच्यांत (शरिरांत) स्पष्ट आहे. आपल्या शब्दापेक्षां तें पातळ आहे. बारिकांत बारिकपणाचा शेवट म्हणून दाखवितात. एवढा बारिकपणा त्यांनी जाणला पाहिजे.

हैं मी पाहतों, हैं मी जाणतों, ज्याला साक्षिरूप म्हणतों व ज्याचें साक्षित्व करतो तें परमाणूत्व झांकले गेल्यामुळे विश्वासारखे आहे. जगांत अनेक गुरु आहेत, ते नाना तळ्हेची विद्या देतात, पण त्याच्या (साधकाच्या) स्वतःच्या दर्शनानें त्याची पूर्ण समाधि होते असें दाखवून देणारा गुरु वेगळा. पुढे त्याला जगांत आपल्या समाधानाकरितां तोड वेंगाडायला नको. त्याकरितां गुलामी पत्करावी लागते असें नव्हे, तर तो अष्टौप्रहर मुक्तच आहे. तो व्यापक असल्यामुळे सर्वकाळीं सर्वांठार्यीं सारखाच आहे. तो मुक्त व स्वतंत्र झाला पण अव्यक्तपणामुळे जे मावळतें तें पाहतें, तें शिळक राहिले तें सर्वांमध्ये व सर्वांठार्यी. म्हणून साधुसंत अशा दृष्टीने पहातात. असा तरी अनुभव झाला पाहिजे की मी आतं धन्य झालो.

जीव शिव ऐक्य करतो. देहाच्या अभिमानानें वावरत असतांना देहाच्या जातीने जो आपण व्यवहार करतो, हें जीवरूप आहे. पुढे त्याला त्याची युक्ति-प्रयुक्ति संग्रन्ह देहांतील फक्त शुद्ध चैतन्य आपण, त्यानें स्पर्श होतो म्हणत हें शिवरूप देहरूपाचा

आभिमान सोडल्यानंतर आंतील चैतन्य तें शद्वासारखें आहे, त्याच्यानें देहस्पर्श व स्वतःला स्वतः स्पर्श होतो. त्याला शिव म्हणतात. शिव म्हणजे स्पर्श. शद्व व आकाशासारखें शिवस्वरूप आहे. ज्यांनी अंतर्यामी आपल्या दर्शनाचा पिच्छाच पुराविला आहे, त्याला बाहेर अनेक देव-देवतांची नामे, विशेषणे आहेत. ज्याचें ध्यान करतो तें आपण असल्याची जाणीव आहे. ती वापरून आपलें ध्यान करतो. मग कोणी म्हणतो, की मी कृष्णाचें ध्यान करतो, दत्ताचें ध्यान करतो वैरे. स्वस्वरूपाचें ध्यान करावयाचें, पण होऊन गेलेल्या ख्यातींची अवतारांची उपमा देणे आहे. त्या ख्यातींतच हें शिवस्वरूप होतें.

सद्गुरुभेट होईपर्यंत नाना तप्हेच्या ख्यातीला भजावै लागते. सद्गुरुदर्शन ज्ञात्यानंतर मात्र इतर देवदेवतांचै भय त्याला नाही, कारण त्याच्या योग्यतेने सर्व देवदेवता योग्यतेला चढलेल्या आहेत. जंतूसारखी असलेली स्वरूपे त्या स्वरूपांनी परमात्म भक्ति करून ख्याती मिळविली आहे. ती भक्ति कशी करावयाची? ओंठ न हालवतां, स्वतःकडे स्वतःटक लावणे ही सद्गुरुची ध्यान करण्याची रीत. तुम्ही आपल्या कडे पाहात बसणार म्हणजे कोणाकडे पहात बसणार! “त्यांच्यांत जें श्रेष्ठ आहे त्याचेंच ध्यान करणे मग अगोदर श्रेष्ठ तुम्ही व ख्यातीमुळे त्याला उपमा देव, जें ख्यातीमुळे देव तेंच तुम्ही पुरातन, पुन्हां नूतन, (नूतन-ताजें) करणे. सद्गुरुच्या ध्यानांत निमग्न राहणे, म्हणजे या शरीरांत जें श्रेष्ठ आहे, तें आपण आहे, त्या आपणांकडे आपण टक लावून राहणे. अशी टक लावून बंसले असतांना जें ऐक्य होतें, त्या सुखाचा नमुना कोणालाहि सांगता येत नाही. प्रकृति पुरुषाचा जरी संग आहे, तरी आत्मसंगासारखा दुसरा संग नाही. जगांतील सर्व सुखें आत्मसंगापुढे तुच्छ आहेत. जे आत्मरंगां रंगाले, त्यांच्यापुढे इतर रंग तुच्छ होतात. जे आपल्या रंगांत रंगून जातात व त्यामुळे जी प्रतिभा निर्माण होते त्याला तोड नाही; असें जें शिकवितात त्यांना सद्गुरु म्हणतात. इतर जे आहेत ते सर्व पोटार्थी गुरु आहेत, त्यांच्यामुळे कधीही सुख मिळणार नाही, तर उलट दुखःच वाढत जाणार.

जे आत्मरंगीं रंगले

सद्गुरु निमित्तानें आत्मध्यान करावै, त्याच्यानें सर्व प्रकारचीं सुखें मिळतात. हा सर्व भव-व्याघ्र आहे. एकाएकीं हा आलेला अनपेक्षित अनुभव आहे, अनुभवाची मुदत तुटपुंजी आहे, पण त्यामुळे त्याला फार भय दाखवितो. स्वतःचे ज्ञान त्याला (जीवाला) होईल तेव्हां त्याला कोणत्याहि प्रकारचे भय राहणार नाही. धनवान आहे परंतु हें ज्ञान नाहीं तर भय त्याला असतेच.

साक्रेटिसाचा शहाणपणा

लेखक : पु. बा. कुलकर्णी

विस्तपूर्व काळांत युरोपमध्ये जे वंदनीय व चिरस्मरणीय महापुरुष होऊन गेले त्यांत तत्वज्ञ साक्रेटिसाचा पहिला क्रमांक लागेल. त्यांचे जीवन किती विशाल, व्यापक व लोक कल्याणास वाहिलेले होते? मात्र आजच्या काळांतील फार थोड्या लोकांस त्याची माहिती असेल. ज्याला गुरुंचे गुरु किंवा आदि गुरु म्हणतां येईल असा तो एक महापुरुष होऊन गेला. गेल्या महिन्यांत वेदव्यासाचे पुण्यस्मरण केले. आज युरोपमधील एका पुण्य पुरुषाची आपण आठवण करीत आहोत. ही आठवण सुफलदायी होवो.

युरोपमध्ये फार प्राचीन काळीं जे संत महात्मे होऊन गेले त्यांत साक्रेटिसाची गणना अनेक कारणामुळे प्रामुख्यानें करावी लागेल. हा सत्पुरुष सुमारे अडीच हजार वर्षांपूर्वीच्या काळांत होऊन गेला तरीही तो विस्मरणाच्या पड्याआड जाऊंशकला नाही. आमच्या व्यास महर्षीप्रमाणे आजही त्यांचे नांव अत्यादरपूर्वक व कृतशतापूर्वक घेतले जाते.

मरून अमर झाला

विस्ताच्या जन्मापूर्वी पावणेपांचशे वर्षे अगोदर सॉक्रेटिस अथेन्समध्ये होऊन गेला. तो त्या काळांत शोभणारा पुरुष नव्हता. त्या काळांत त्याचे श्रेष्ठ प्रतीचे तत्वज्ञान, त्याची सदाचाराची शिकवण पायांखाली दुडविली गेली. त्यांची अवहेलना केली गेली, एवढेच नव्हे तर तत्कालीन अधिकाराऱ्ड पक्षानें वीष पिऊन देहत्याग करण्याची त्याला शिक्षा दिली. सॉक्रेटीस आंनंदानें वीष प्याला व मोट्या प्रेमभावानें मृत्युला कवटाळिता झाला! अशा रीतीनें साक्रेटिस मरून अमर झाला! ज्यांनी त्याला मृत्युदंडाची शिक्षा ठोठावली त्यांचे नांव मारे राहिले नाही. साक्रेटिस हे नांव उच्चारतांचे प्रेमादरभावानें प्रत्येकाची मान आजही अडीचहजार वर्षांनंतर खाली वाकते. केवढी ही त्यांची पुण्याई!

जोपर्यंत आपण जीव म्हणून कारणानें बचाव करूं लागतो, तोपर्यंत भय राहातें. जेव्हां तो आत्मअंगांचे सुख भोगतो तेव्हां त्याला भय राहात नाही. या गुरुभक्तीतून इत्यंना युक्त करण्याचे सामर्थ्य निर्माण होते, पण लहान होण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. उपब्रह्माचार्यांनी रेणु होतां, उपब्रह्मांकीं परमाणूं एवढा झाला.

‘मरणांत खरोखर जग जगते । आधीं मरण अमरपण ये मग ते ॥
या काव्य पंक्तीची सत्यता त्यांनी पटविली !’

साक्रेटिसांचे बडिल मूर्ति घडविणारे शिल्पकार होते, त्यांनी दगडाच्या असंख्य मूर्ति घडविल्या असतील. परंतु साक्रेटिसाच्या रूपानें त्यांनी जगाला जी असामान्य मूर्ति घडवून अर्पण केली, त्या मूर्तिचा महिमा आम्ही कुठवर वर्णावा?

अथेन्स नगरीं त्याकाळीं ज्या कांहीं शिक्षणाच्या सोर्यों उपलब्ध होत्या, त्यांचा फायदा साक्रेटिलांनीं घेतला व तेही बडिलांप्रमाणे मूर्तिकार बनून तो व्यवसाय करू लागले. परंतु त्यांत त्यांचे मन कांहीं रमेना, कारण? आपल्या सभोवार त्यांना ज्या मानवी मूर्ति दिसत होत्या त्यांचे चलन वलन सुधारलें पाहिजे, त्यांत माणुसकी आली पाहिजे. सत्य धर्म, नीति, सद्वत्तन, सद्गुण यांचे महत्व त्यांना कांहींच वाटत नाही. हे पाहून त्यांचे मन दुःखीकर्षी झाले.

साक्रेटिस बुद्धिमान होते, हें तर उघडच आहे. त्याची हुषारी लक्षांत वेऊन कारभार चालवणाऱ्या पांचशे सभासदांच्या सीनिटमध्यें त्याची निवड करण्यांत आली. तो कारभार त्यांनीं कांहीं काळ केला व आस्ते आस्ते जनतेंत सद्भावनांचा व सद्गुणांचा प्रचार व्हावा म्हणूनही ते प्रयत्न करू लागले.

सोफिस्टांचा पंथ

त्याकाळीं ‘सोफिस्ट’ या नांवानें ओळखला जाणारा एक शहाण्यांचा वर्ण होता. धनिकांकडून पैसा लुब्डावयाचा व मुलांना वादविवाद व व्याख्यान कला शिकवावयाची. त्यानिमित्तानें नीतीऐवजीं अनीतीचा व धर्मऐवजीं अधर्मचा प्रचार त्यांनीं चालविला होता; परंतु समाजशिक्षक या नात्यानें समाजांत त्या लोकांना मान मान्यता होती. जनतेपुढे खोटीं व अनिष्ट ध्येये ठेविलीं जात होतीं. बस्तु; वाटेल तं करून, दुसऱ्यांच्या मानाही मुरगळून स्वतःची चैन साधावी. हें त्यांचे एक महान तत्व होतें. तं लोकप्रिय होतें.

याचा परिणाम काय दिसून येत होता? सत्याला व नीतिधर्माला कोणी भीक घालीत नव्हतें. लोकांची नीति झपाट्यानें खालावत चालली होती. याला आला कोणी घालावयाचा?

सत्याची व नीतिची किंमत खालावली मग शिळ्क काय राहिलें? जगांत सद्गुणाला, नीतीला व सत्याला मान मिळालाच पाहिजे. त्यांनीं खालीं मान घालणे म्हणजे समाजाचे तं मरणच होय. साक्रेटिसाच्या दृष्टीला हें दिसलें; परंतु इतरांना तं दिसलें नाहीं.

साक्रेटिस बैचैन झाले. त्यांनीं सद्गुणांची, नीतीची व सत्याची महती गायला सुरुवात केली. आपल्या सभोवारच्या लोकांत भलतेंच अशान वावरत असलेले पाहून त्यांनीं सद्विचारांचा व सद्गुणाचा प्रसार सुरू केला. जग सुखानें व समाधानानें जगले पाहिजे, याची त्यांना काळजी.

साक्रेटिसानें कधी पैशांची, सुखोपभोगांची व मानाची पर्व केली नाही, परंतु इतरांपुढे तेवढेच ध्येय होतें. आपण सुविचारी व बुद्धिमान या नात्यानें जगावें, जगांत सद्विचारांचा व नीति धर्मांचा प्रसार करावा हीच त्यांची आकांक्षा होती.

साक्रेटिसाची वायको

त्यानें विवाह केला; परंतु फार उशिरां. त्यांचें संसाराकडे लक्ष मुळांच नसे, तुकोवाचा अवतार! मग काय? बायकोनें आग पाखडावी! साक्रेटिसाला त्या शिव्यागाळींचें कांहीं वाटत नसे. एकदां बायको हा स्वभाव पाहून फार चिडली व कळशीभर घाण पाणी आणुन ती कळशी तिनें साक्रेटिसच्या अंगावर मोकळी केली!

तरीही साक्रेटिस चिडला नाही, निमूटपणे बाहेर जाऊन तो स्नान करून आला आणि म्हणाला, ‘मेवर्गज्ञनेनंतर पाऊस पडायचा’ अशी होती ही स्वारी!

साक्रेटिसची वृत्ति अभ्यासू होती. कोणत्याही गोष्टीचें मूळ कारण शोधावयाचें. मनुष्य सुखी किंवा दुःखी कां होतो, मनुष्याचा आत्मा ही काय चीज आहे, आत्म्याची ओळख कशी पटवून ध्यायची यांसंबंधीं ते विचार करू लागले, विचारशक्ति जागी झाल्यासुळे त्यांना अनेक कोडी सोडवितां आली. तीं सोडवीत असतां जगाचें कल्याण साधण्याकडे त्यांचे लक्ष होतें.

आपणास झालेले ज्ञान आपल्यापुरतें न ठेवतां त्याचा प्रचार व्हावा ही त्यांची दृष्टि होती. त्यांनी सत्यज्ञानाचा सभोवारच्या लोकांत मोठ्या उत्साहानें प्रचार सुरु केला. उद्देश लोकांनी सुखी व्हावें, त्यांनी आपले कल्याण साधावें.

साक्रेटिसची निर्भयता

जिकडे तिकडे दांभिकपणा बोकाळला होता. खोल्यानाऱ्या कल्पना रुढ होऊन राहिल्या होत्या. साक्रेटिसानें हें सरें चव्हाऱ्यावर आणण्याचा धूमधडाका सुरु केला. तो परमेश्वराशिवाय दुसऱ्या कोणालाही भिणारा नव्हता. त्याला मरणाची किंवा दुसऱ्या कोणत्याहि देहदंडाची विलकूल भीति वाटत नव्हती.

आपलीं तत्त्वे लोकांच्या नीटपणे गळीं उसरावीं, त्यांनी समजून सवरून वागावें, विचाराच्या कसोटीवर धासून पहावें, यासाठीं वादविवाद करण्याची त्याची तयारी असे. वादविवाद करा; अंघश्रद्धा सोडा व पटल्यास स्वीकारा, हें त्यांचे सांगणे असे.

परंतु साक्रेटिसाचे विचार पटण्याचा तो काळ नव्हता. त्यांच्या विरुद्ध दिशेने जनमतांच्या प्रवाह वाहत होता. तो अडविणे त्याकाळीं कोणालाही शक्य नव्हते.

साक्रेटिस क्या सांगत असे? चारी वाजूळीं विचार करा. अविचारानें कोणतीहि गोष्ट स्वीकारू नसा. अगदीं कसोटीनें विचार करा. ती शक्ति ईश्वरानें तुम्हांला दिलेली आहे. सत्य काय यांचा शोध लावा. तुम्ही शोधूं लागला म्हणजे तें सांपडल्याशिवाय रुणार नाही. आपल्या जीवनाचा, आत्म्याचा विचार करा. विचार-

पूर्वीक मतांचा स्वीकार केल्यानंतर कितीहि संकटे आली तरी त्यांना चिकदून रहा. स्वतःने दोष शटकुं नका, दांभिक बनू नक. नम्रता हा बहुमोल गुण आहे. तो आपलासा करा. ज्ञानी बना. ज्ञान ही फार मोठी शक्ति आहे. मनुष्याचें थोरपण ज्ञान-संपन्नतेंत आहे.

ज्ञानप्राप्तीचे महत्व

साक्रेटीस प्रश्नोत्तर पद्धतीचें भोक्ते होतें. प्रश्नोत्तरे, चर्चा, वादविवाद जरूर झावें. त्याशिवाय शान प्राप्त होत नाही. प्रत्येक प्रचलीत चालीरीतीचा, विचार-सरणीचा कीस काढून त्यातील खोटेपणा तें दाखवून देऊ लागले. या पद्धतीमुळे खोटेपणाच बहुतेक बाबतींत आढळून येऊ लागला.

जनतेला खन्याखोट्याची जाणीव करून देणे, जनतेला सन्मार्गावर आणणे, तिला नीतीचे व सत्याचे महत्त्व पटवून देणे हेच आपले जीवनकार्य असें साक्रेटिसास वाढूं लागले. आणि तशीच त्यांची वागणूक होती.

ज्ञानासारखें श्रेष्ठ व पवित्र या जगांत दुसरें कांहीं नाहीं. तें ज्ञान हरप्रयत्नांनी प्राप्त करून घेण्यासाठीं प्रत्येकानें झटावयाचें. आपल्याकडून नाना प्रकारचीं पापें घडतात, याचें कारण ज्ञानाचा अभाव. आपण अनीतीनें वागतों; कारण ज्ञानाचा अमाव.

गीतेंत भगवंतानी हेच सांगितलें आहे. ‘नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रं इह विद्यते’
खाक्रेटिसाची तंतोतंत हीच धारणा होती. अ.णि जै विचाराला पटलें त्याचा प्रचार
करावयाचा हा त्यांचा ब.णा होता.

साक्रेटीस यांच्यामते या जगांल चननी नाऱे असें एकच व ते म्हणजे शहाणपण हेच होय. शान संपादन करून माणसाने शहाणे व्हावयाचे व त्या नाण्याने मग जगांतील व्यवहार करावयाचा.

साक्रेटास प्रत्येक गोष्ट शहाणपणाच्या कसोटीवर धासून पाहावयाचा. परंतु त्याच्या सभोवार त्याकाळीं बोकाळला होता दांभिकपणा, खोटेपणा व मूर्खपणा. तो त्याला कसा सहन व्हाडा? तो लोकांकर केरडे ओहं लागला. निर्भयपणे त्यांच्या दांभिकगणा चव्हाळ्यावर आणु लागला. तो सत्याचा पुजारी व कैवारी होता. खोटेनाटे त्याला चालत नसेः त्यांच्या चिंधड्या उडवून तो देत असे.

खालीं खेचण्याचे डावेपेच

साक्रेटिसाचा प्रभाव पहुंच लागला हीता. त्याचा कोटीकम कोणी खोदून काढू शकत नसे. सोफेस्ट पुढारी कितीतरी दिवसांपासून त्याचा मत्सर व द्वेष करू लागले होते. त्याला पाण्यात पाहुंच लागले होते. आपल्या मार्गीतील हा बोचक कांटा उपदून टाकिला पाहिजे असें त्यांना वाढू लागले होते. साक्रेटिसाला खाली खेचण्याचे त्यांचे डावपेंच सतत चालू होते.

साक्रेटिस आतां सत्तर वर्षांचा झाला होता, त्याचैं सारें आयुष्य ज्ञान संपादन करण्यांत व जनतेंत त्याचा प्रनार करण्यांत गेअ. त्या काळांतहि त्याचे अनुयायी होते, ते फार थोडेच असावयाचे, प्लेशे हा त्यापैकी अग्रगण्य होय. आपल्या या महान् गुरुचैं तत्त्वज्ञान व त्यांची शिकवण त्यानें निरनिराळ्या मार्गांनी जतन करून ठेविली हे सान्या जगावर त्याचे फार मोठे उपकार आहेत.

शेवटीं साक्रेटिसच्या शत्रूंनीं साक्रेटिसाविरुद्ध न्यायालयांत फिर्याद दाखल केली. ती दाखल करण्यांत तीन सोफिस्ट पुढाऱ्यांनीं पुढाकार घेतला होता. आरोपाचैं स्वरूप पुढोलप्रमाणे होतें. साक्रेटिस हा तरुणांची मनें बिघडवितो. आम्हीं व राजदरब री लोक ज्याला देव मानतात त्या देवाला तो मानीत नाहीं. त्यानें वेगळ्याच देवदेवतांचे आदर्श समाजापुढे ठेवण्याचैं व समाज बिघडविण्याचैं धोरण स्विकारलें आहे.

पांचशें लोकांच्या ज्युरीपुढे हा खटला चालला होता. त्याप्रसंगीं साक्रेटिसानें आपली बाजू मांडतांना जें भाषण केलें तें अत्यंत महत्वाचैं, सडेतोड, निस्पृह व त्याच्या क्रीतिला साजेसें आहे. त्यानें ज्युरीपुढे दयेची याचना बिलकूल केली नाहीं. आपले विचार त्यानें निर्भीडपणे पुढे मांडिले व ते कसे सत्य आहेत हेही पटवून देण्याचा त्यानें प्रयत्न केला. तो म्हणाला, माझा मार्ग सत्याचा व न्यायाचा आहे. माझ्या रूपानें प्रत्यक्ष भगवंत तुमच्यापुढे उभा राहून बोलत आहे. हें मी बोलत नाहीं—बोलविता धनी वेगळाची! माझ्या मुखानें तो बोलत आहे. मी मरणाला भीत नाहीं—कारण मला मुळीं मरणन नाहीं.

गाढवापुढे वाचली गीता

गाढवापुढे वाचली गीता म्हणतात ना, तसलें तें अरण्यरूदन होतें; परंतु छे! त्याला रुदन कोण म्हणेल? समोर कर्दनकाळ उभा असतांना छातीठोकपणे केलें एका शर वीराचैं तें दिव्य वक्तव्य होतें. खरोखर प्रत्यक्ष भगवंत व साक्रेटिसाच्या रूपानें बोलत होता.

शेवटीं बहुमतानें साक्रेटिसास दोषी ठरवून त्याला देह दंडाची कठोर शिक्षा ठोठावण्यांत आली!

त्याकाळच्या कायद्याप्रमाणे आरोपीला तडजोडीने बोलणे करून ही कठोर शिक्षा सहज फिरवून घेतां आली असती; परंतु तडजोड? साक्रेटिसानें आयुष्यभर तडजोड कधीही केली नाहीं. जें सत्य तें सत्य. सत्याच्या बाबतीत कसली आली आहे तडजोड?

साक्रेटिस ज्युरीला उद्देश्य म्हणाला होता, “मित्र हो! तुम्हीं कदाचित सुचवाल कीं, साक्रेटिस! जा! तुला आम्हीं एकवार सोडून देतों; परंतु पुनरपि पूर्ववत वागू नको. भलता सलता प्रचार जनतेंत करू नकोस आणि जर का सांगितल्याप्रमाणे वागला नाहीस तर पुनरपि तुला पकडून मृत्युदंडाची शिक्षा अंमलांत आणिली जाईल! महाराज! असले अर्धवट वागणे मला पसंत नाहीं. मी कोणत्याहि

तडब्बोडीला तयार नाही. मी जें काल व आज केले तेंच या जगांत असेपर्यंत सतत करीत राहिन. मृत्युदंडाचें भय मला नाही. मी मृत्युला कधीच मारून मोकळ्या झालें भावे!

न्यायालयांतून बाहेर पडतांना सर्वचा निरोप घेतानां साक्रेटिस म्हणाला, मित्र हो तुमची व माझी आतां लौकरच कायमची ताटातृट होणार आहे. मी आतां लौकरच माझ्या मार्गानि जाणार आहे. माझा मार्ग मरणाचा व तुमचा मार्ग आहे जगण्याचा! मी मरायचें आणि तुम्ही जगायचें! यांत चांगला मार्ग कोणता हैं एक देवच जाणे!

साक्रेटिसांस वीष पाजून ठार करण्याचा दिवस मुक्र झाला. तो शांतपणे तुरंगांत आपल्या अयुध्याचै अखेरचै क्षण मोजीत होता. दुःख, खेद, पश्चाताप, यापैकी तेथें काही नव्हते. चेहऱ्यावर दिसत होते तें फक्त सपूर्ण समाधान !

एके दिवशीं त्याच्या कांहीं निकटवर्तीं अनुशायांनी त्याला तुरुंगांतून पळून नाण्याचा व पुढील सुरक्षिततेची सारी व्यवस्था चोख करून ठेवण्यांत आल्याचें सांगितलें. तेव्हां साक्रेटिसानें त्यांची निर्भत्तवना केली व आपल्या वाट्यास आलेले मरण हँच कसें उपकारक आहे हें त्याना त्यानें समजावून सांगितलें.

ठरल्या दिवशीं ठरल्यावेळीं विषाचा प्याला साक्रेटिसापुढे आला, त्यानें तो आनंदानें व समाधानपूर्वक प्राशन केला आणि अशा रीतीनें या महा-पुरुषाची इह-लोकीची यात्रा संपली !

भक्तांस आग्रहाची विनंती

श्री साईंबाबांचे भक्त दूरवर निरनिराळ्या ठिकाऱ्या अ हेत. त्यांना मधून मळून नमूद करण्यासारखे व इतरांनी ऐकण्यासारखे अनुभव येत असतीलच. ते त्यांनी कृपा-रूलन साईंलीलेकडे अवश्य पाठवावे. ही एक साईंबाबांची सेवाच आहे, असें त्यांनी समजावें. अनुभव पाठविण्याचा पत्ता—संपादक—साईंलीला, साईंनिरोत्तन, डॉ. अंबेडकर रोड, प्लॉट नं. ८०४, दादर, सुंब्रई १४.

॥ श्रीसार्वनाथ प्रसन्न ॥

महिला वस्तु भांडार

भरतकाम, विणकाम, शिवणकाम

यांस लागणारे सर्व साहित्य व भरतकामार्ची पुस्तके

लोकर, गंगावने आणि सौदर्यप्रमाधानांचे व्यापारी.

छबीलदास रोड, दादर, मुंबई २८. (वेस्टर्न रेल्वे)

* आमचीं कोठेही शाखा नाही. *

ज्ञानेश्वर-नामदेव वाञ्छयांतील विचार-साम्य

(मागील अंकावरून समाप्त)

लेखक : गणेश विष्णु कविटकर, एम. ए.

पुनर्जन्माच्या तत्वाचे अनेक संस्कार आतां भारतीयांवर झाले आहेत. नूतन जन्माची कल्पनाहि मान्य असून पूर्व संचित कर्मानुसार पुढील जन्म प्राप्त होतो हैं तत्व भारतीयांस सामान्यतः मान्य आहे. या तत्वानुसार कोठेहि आणि कोणत्याहि पशुपक्षांच्या कोटींत जन्म झाला तरी सर्वव्यापी परमेश्वर त्याच्या ठिकाणी एकच असतो, ही विचारसरणी पुढे ठेवून नामदेवराय म्हणतात की, जग हैं जीवनयात्रेचें एक निवासस्थान आहे. व मनुष्य हा आपला जन्मप्रवास अनादि काळापासून करीत आलेला आहे. ज्ञानदेवांच्या मते 'हे दुरील यात्रेचें येणे' आहे. हा मानवदेह है प्रवास मार्गांतील एक स्थल आहे. प्रवास करीत असतां जशी स्थलांतरे करावी लागतात तसेच देहांतर करावै लागते. नामदेव म्हणतात—

स्वयं घरदार प्रपञ्च मांडिला । जोङ्लनियां दिला बाळा हातीं
तैसे सर्वभूतीं असावे संसारीं । प्राचीनाची दोरी साक्ष आहे
बाटसरूं वस्ती येऊनि राहिला । प्रातःकाळीं गेला उठोनियां
नामा म्हणे आत्मा नाहीं प्रापञ्चिक । पंढरिनायक साह्य झाला

ना. गा. १९६१. १-४

प्रवासांत लागणाऱ्या विश्रांति-स्थलाविषयीं अनासक्त राहून शेवटच्या मुक्कामाच्या उद्दिष्टानें प्रवासी जसा मार्ग आक्रमण करीत असतो तद्वत् संसारांवषयीं औदासिन्य स्वीकारून जीवनध्येय गांठण्यासाठीं पुढे जावयाचें असते. हीच कल्पना 'असक्तरनभिष्वङ्गः' (गी. १३०९) या गीता श्लोकांवर भाष्य करतांना ज्ञानदेवापुढे होती. ते लिहितातः—

तरि जो या देहावरी । उदासु ऐसेया परी ।
उखिना जैसा बिढारी । बैसला आहे ॥
कां वृक्षाची साउली । वाटे जातां मीनली ।
घरावरी तेतुली । आस्था नाहीं ॥
साउली सरिसीच असे । परी असें हैं नेणिजे जैसें ।
लियेचें तैसें । लोलुष्य नाहीं ॥
आणि प्रजा जे जाली । तिये वस्तीकरै आलीं ।
कां गोरवे बैसली । रुखातळी ॥ शा. १३. ९४-९७

घर्मशाळेंत राहिलेल्या प्रवाशाप्रमाणे ज्ञानी मनुष्य शरीराविषयीं उदासीन असतो, मुलेंबालें वाटेच्या वारुसरूप्रमाणे वस्तीकरितां आली आहत असे तो समजतो, त्यांच्याविषयीं कांहींच माझेपणा त्याचे ठिकाणी रहात नाहीं.

संत म्हणजे दीन, जनाना उद्धरण्यासाठीं जगांत अवतरलेल्या ब्रह्ममूर्ती होत असें नामदैव म्हणतात. तर ब्रह्मविद्येचें केवल स्वरूप म्हणजेच ते प्राप्त पुरुष होत असें ज्ञानदेवांचें मत आहे.

ज्ञान०—ते विवेकाचे गांव। कीं परब्रह्मांचे स्वभाव।

ना तरी अलंकारले अवयव। ब्रह्मविद्येचे ॥ ज्ञा. ५०३९

नाम०—ब्रह्ममूर्ति संत जगीं अवतरले।

उद्धरावया आले दीन जना ॥ ना. गा. ८३८०१

हे सत्पुरुष कसें वर्तन करतात याचे नामदेवांनीं केलेले वर्णन ज्ञानदेवांच्या ‘समःशान्त्रौ च मित्रे च’ (गीता अ. १२.१८) या गीता श्लोकावरील व्याख्यानांतील कित्येक ओव्याशीं जुळते आहे. त्यांत कुन्हाडीच्या घावानें वृक्ष तोडूं पाहणारा व झाडांची लावणी करणारा या दोघांनाहि वृक्ष एकच छाया देतो ही कल्पना दोघांच्या काव्यांत गोविलेलीं आह.

ज्ञान०—पार्थी जयाचिया ठारीं। वैष्णव्याची वारीं नाहीं।

रिपु मित्रां दोहीं। सरिसा पाङु ॥

जो खांडावया घावो घालीं। कां लावणी जयानें केली ।

दोयां एकचि साउली। वृक्ष दे जैसा ॥

अरिमित्रीं तैसा। अर्जुना जया भावो ऐसा ।

मानापमानीं सरिसा। होतु जाय ॥

ज्ञा० १२. १९७, १९९-२०१.

नाम०—जैसा वृक्ष नेणे मान अपमान। तैसे ते सज्जन वर्तताती येऊनियां पूजा प्राणि जे करिती। त्याचें सुख चित्तीं तया नाहीं अथवा कोणी प्राणि येऊनि तोडिती। तया न म्हणती छेदू नका निंदास्तुति सम मानिती जे संत। पूर्ण धैर्यवंत साधु ऐसे नामा भणे त्यांची जरी होय भेटी। तरी जीव शिवा गांठी पद्धनि जाय

(१४७७, १-५)

कैवल्याधिकारी पुरुष मोक्ष आणि संसार हातीं असूनहि पाण्याच्या प्रवाहाप्रमाणे नम्र असतो. सखल बाजूकडे वाहण्याचा पाण्याचा स्वभाव असतो; आणि हाच पाण्याचा स्वभाव म्हणजे नम्रता त्यानें स्वीकारलेली असते.

ज्ञान०—कैवल्याचा अधिकारी। मोक्षाची सोडी बांधी करीं।

कीं जळाचिये परी। तळवटु घे ॥ ज्ञा. १२.२२०

नाम०—नमन ते नम्रता न देखे गुणदोष।

अंतरी प्रकाश आनंदाचा ॥ तीर्थीवळी ९२६.६

ईश्वर आणि भक्ति यासंबंधी ज्ञानेश्वर व नामेश्वर यांनीं केलेले विवेचन स आहे. ते म्हणतात कीं, जे सडे आहेत त्यांना ध्यानाच्या कांसेला लावून, जे

आहेत त्यांना नामरूपी होण्या देऊन व कांदींना पोटाखालीं प्रेमाची पेटी बांधून
परमात्मा आत्मैक्याच्या तटाला आणून सोडतो.

ज्ञान० — नामाचिया सहस्रवरी | नावा इया अवघारी |

सजूनियां संसारी | तारू जाहलैं ||

सडे जे देखिलैं | ते ध्यान कासें लाविले |

परिग्रही घातले | तरियावरी ||

प्रेमाची पेटी | बांधली एकाचिया पोटीं |

मग आणिले तर्दीं | सायुज्याचिया || ज्ञा. १२०९०-९२

नाम० — सज्ज्या लावी कासे कुळुंबिया तरी | उतरील पैलतीरीं केशिराज

प्रेमाची तीं पेटी बांधूनियां पोटीं | उतरी जगजेठी पांडुरंग

वंगे घाली उडी बुडतिया काढी | ऐसे कल्पकोडी तारियले

तारियले सत्य हाचे पै निधार | नामा पैलतीर उतरिला ना. भ. १३८

सृष्टि आणि मानवी जीवाचा परमेश्वराशीं संबंध याविषयीं ज्ञानेश्वर व नामदेव
यांचीं भत्ते अगदीं स्वतंत्र आणि अभिन्न आहेत, गंगासिंधूच्या प्रवाहाप्रमाणे तो
परमात्मा सृष्टिरूपानें प्रगट झाला. विजापासून वृक्ष किंवा सोन्याच्या पोटीं अलंकार
होतो त्याप्रमाणे सर्व आकार एका सर्वव्यापी परमात्म्याचा आहे. प्रवाह फुटून अनेक
दिशांनी अपरंपार वाहूं लगावे त्याप्रमाणे परमात्मतत्वावर हे अनेकत्व कैवळ पूरासारखे
आलेले आहे.

परि दुजेनविण एकला | परब्रह्मचि संचला |

अनेकत्वाचा आला | पूर जैसा || ज्ञा. ८०२५ ||

‘न कर्तृत्वं न कर्माणि’ (अ. ५०१४) या गीता—श्लोकाचें विवरण करतांना
ज्ञानदेव लिहिगात, “भूतमात्रांच्या ठारीं आहे, परंतु केव्हाहि तो कोणाचा नसतो. जग
उत्पन्न होते आणि ल्यास जाते याची त्याला वार्ताहि नसते.”

जगाच्या जीर्णी आहे | परि कवणाचा कहीं नोहे |

जगाचि हैं होय जाये | तो शुद्धीहि नेणे || ज्ञा. ५०७९ ||

नामदेव ‘विश्वरूप श्रीहरी आपण झाला’ (६८८०२) असें म्हणतात. नाना
रूपांनीं तो व्यक्त झाला तरि तो एकच आहे. आकाशाप्रमाणे तो व्यापक आहे. ‘तो
नाही ऐसा ठाव कवण ?’ असें नामदेव विचारतात.

पुष्पाला व्यापून राहिलेला सुगंध पुष्पापासून वेगळा असतो त्याप्रमाणे परमात्म-
तत्त्व आणि जीव यांचा संबंध आहे असें नामदेव सांगतात.

एकचि क्षरलैं एकचि देखिलैं | ब्रह्म हैं संपलैं हरिनामें ||

एक एकाकार सवाहि आकार | राम हा साकार सवार्धिटीं ||

असोनि निराला सुमनाचा वास | तैसा हृषिकेश जीवां सकळा ||

नामा म्हणे सुमन कळिक लैं एक | तेंचि निजसुख घेई जना ||

नामदेवांनी हाच विषय खेळियाच्या रूपकांत अत्यंत सुलभ करून सांगितला आहे, प्रेमस्वरूप जो परमात्मा तोच केवळ आवडीच्या आवेगानें विश्वरूप घेऊन प्रगट झाला, ते लिहितात:

नव्हे तेंचि कैसें झालें रे खेळिया । नाहीं तेंचि दिसू लागलें रे ॥

अरूप होतें तें रूपासि आठें । जीव शिव नाम पावलें रे ।

आपलिच आवडी धरून खेळिया । आपआपणातें ब्यालेंरे ॥

(२१११.१-२)

शेवटच्या चरणांत ‘आवडी’ या प्रेमळ शब्दाची योजना कटाक्षानें केलेली दिसते, विश्व प्रेमावर आधारलेले आहे. प्रेमाच्या आविष्कारांत त्याची रचना झाली, ज्ञानेदेवांच्या मतें प्रेममूर्ति परमात्मा हाच प्राणेश्वरीचें रूप धारण करतां झाला.

जो प्रीयूचि प्राणेश्वरी । उलधे आवडीचिये सरोभरी ।

चारूस्थळीं एकाहारी । एकांगाची ॥ अनु० २.

‘म्हणोनि जग असिकी वस्तुप्रभा’ म्हणजे जग संपूर्णपणे वस्तुप्रभाच आहे (७.२८९) हा ज्ञानदेवांचा सिद्धांत आहे. नामदेव हाच सिद्धांत सूर्ये किरणामुळे प्रकाशत असला तरी सूर्य व किरणे वेगळीं नाहींत हा दृष्टांत देऊन परमात्मतत्व आणि जग यांतील अभेद स्पष्ट करतात. इतकेंच नव्हे तर ‘एकाचि क्षरला,’ ‘सगुण निर्गुण एकाचि’ ही सिद्धांत मांडणीस जी प्रक्रिया उपयोगांत आणली त्यांतहि साम्य आहे.

नामदेवांचे काव्य म्हणजे भक्तिमय जीवनाचा इतिहास आहे. तो आभासमय नाहीं, त्यांतील आंनंद व सुख भक्तांना अनुभवक्षम आहेत. भक्ति हीं एक सहजावस्था आहे. या सहजावस्थेत चालणरे व्यवहार इच्छारहित असतात, आत्मबोध ज्ञात्यानंतर इंद्रिये आणि विषयसुख ही अभेदमय होऊन कोणी कोणाचा उपभोग ध्यावयाचा अशा अवस्थेप्रत येतात. हृदय प्रेमानें भरून वहाते, भेद मावळून ऐक्यभावाचे भरतें येते, बंध आणि मोक्ष या कल्पनांची झांपड उड्डून जाते. आत्मस्वरूपी मिळात्यानंतर अभेद भक्तीनें भक्त परमेश्वरास जाणतो. म्हणजे भक्तीच्या या परिणतावस्थेत बुडलेल्या मनाला अद्वय भक्तीचा उपभोग घेतां येतो. नामदेव आपला अनुभव सांगतात.

देह सहजस्थिति राहिला निष्काम ।

हृदयी सदा प्रेम ओसंडत ॥ ना. भ. २७९-३

मीच माझा देव मीच माझा भक्त ।

मी माझा कृतार्थ सहज असे ॥ १७९५-१

ज्ञानि भक्ताला माझ्यावांचून स्वतःपुरतेसुद्धां दैत उरत नाही. या अवस्थेला, या आत्मप्रत्ययाला “पै माझिये सहज स्थिति । भक्ति नाम” (शा. १८-१११३) असें ज्ञानदेव म्हणतात. ज्ञानदेव आत्मज्ञानानंतराहि भक्ति मानतात, ज्ञानोत्तर भक्तीचा व्यवहार कसा शक्य आहे हें स्पष्ट करतांना ते लिहितात:—

देव देऊळ परिवारु | कीजे कोरुनि डौंगरु |

तैसा भक्तीचा व्यवहारू । कां न व्हावा ॥ अनु. १४३

एकाच डोंगरांत पोखरून लेणी तयार करण्यांत येते. त्यांत देव, देऊळ व इतर परिवार हे भिन्न भिन्न व्यवहार दाखविले जातात. तसेच ज्ञानोत्तर भक्तीचा व्यवहार होण्यास कांहीन हरकत नाही. असें ज्ञानोत्तर भक्तीचे ज्ञानदेवांनी समर्थन केलें आहे. हाच भावार्थ नामदेवांच्या हिंदी पदाच्या पुढील चरणांत आहे—

आपन देऊ देहुरा आपन आप लगावै पूजा ।

जल ते तरंग तरंग ते है जल कहन सुनन कऊ दूजा ॥

आपहि गावै आपहि नाचै आप बजावै तूरा । (क्र. ५४)

(देवराया ! तुम्हीच देव, तुम्हीच देऊळ आणि तुम्हीच पूजा करितां. पाण्यावरील तरंग म्हणजेच पाणी आणि पाणी तेच तरंग होत. बोलतांना ऐकतांना त्यांची नांवे निराळीं वाटतात एवढैच. हे प्रभो ! तुम्हीच गायन करितां, नाचतां असणि वाच्याहि तुम्हीच वाजवितां.)

दर्शनानुभवानंतर नामदेवांना समदृष्टि प्राप्त झाली त्यावेळचे त्यांचे उद्गार आणि समदृष्टि कोणास म्हणावे यासंबंधी ज्ञानदेवांनी केलेले विवरण तोलून पहाप्यासारखे आहे.

शान०—ऐसे व्यापक शान भलें। जयाचिया हुदया गिंवसत आले।

तयांचि समताहाष्टि बोले । विशेषु काई ॥ ज्ञा० ५, ८८

नाम०—व्यापकापरीस मन म्यां केले वाड । सांपडले गोड प्रेमसख

ਜਿਕਡੇ ਪਾਵੇ ਤਿਕਡੇ ਵਿਨੋਵਾ ਘਰਬਾ। ਪੰਜਾ ਤੰਜਾ ਤੰਜਾ

ब्रह्मांड पंदरी हाती पान
बाहेरी भौतर्य सर्व निरंतरी ।

(१६५८, ३-३)

(१५८८. १-३)
आत्मस्वरूपी मिळाल्यानंतर सुखदुःखाचे द्वंद्व रहात नाहीं. आत्मज्ञानानें सुखदुःखें एकाच योग्यतेची वाटतात. दुनेपणा नाहीसा होऊन ऐक्यमाव प्रगट होतो. ही आत्मस्थिति अनेक उदाहरणे देऊन शनैश्चर व नामदेव यांनीं स्पष्ट केली आहे. त्यांत कात्याकून चिळांत जाणारा सर्व, गंगासिंधूत मिळून जाणारे प्रवाह, सर्व किंवा सुंदर लीजबल असूनही आविचल राहाणारा निद्रिस्त इत्यादि दाखले आपल्या काव्यांत स्पष्टिकरणार्थ दिले आहेत. यांनील एकवाक्यता पहाण्यासारखी आहे.

शान०—कां बोध सांडनि गांग। विलोनि गांग०—

निस्तरली लगवग | खलाहाची ॥

तेवि आपण पांचि जया । तम्ही तांडी दो वा-

तथा देहीं अपैसेया । मम तैर्ण -

सुख तैसे ढ़ख |
रात्रि तैसे पहले |

आत्माराम देही आंतर्के । वंच तैर्य
राम उष पाहल । ह घारणा ज्विए

पैं निद्रिताचे नि आगेसी । साप उर्वशी ।
 तेंवि स्वरूपस्था सरिसी । देहीं द्वंद्वे ।
 म्हणौनि तयाच्या ठारीं । शेणा सोनया विशेष नाहीं ।
 रत्ना गुंडेया कांहीं । नेणिजे भेडु ।
 घरा येवो पां स्वर्ग । कां परि पडो वाघ ।
 परि आत्मबुद्धीसि भंग । कदा नोहे ।
 निवटले न उपडवे । जळीतलें न निवढे ।
 साम्यबुद्धि न मोडे । तयापरी ।
 हा ब्रह्मा ऐसेनि स्तविजो । कां नीच म्हणोनि निंदिजो ।
 परि नेणें जळों विक्षों । राखोंडी जैसी ।
 तैसी निंदा आणि स्तुति । न ये कोण्होचि व्यक्ती ।
 नाहीं अंधारे का वाती । सूर्या घरी । शा. १४.३५३-३६१

नाम० —मुख दुःख दोन्ही आम्हाशीं सारिखी । प्रतीति पारखी मना आली
 अंतर्बाह्य एक ब्रह्माचि कोंडलें । दुजेपण गेलें निपटोनि
 त्वचा टाकुनियां सर्प गेला बिळी । मग तो सांभाळी कोण सांगा
 ओघ सोड्हनियां गंगा सिंधु ठाये । विस्तराळी धाये खळाळाची
 नामा म्हणे रात्र जैसी कां पाहाले । घरणीनें झालें तैसे आम्हां
 (१२५७.१-५)

निद्रिस्ताचें सेजे सर्प कां ऊर्वशी । पाहों विषयाशी तैसें आम्ही
 ऐशी कृपा केली माझ्या केशी राजें । प्रतीतीचें भोजें एकसरां
 शेण आणि सोनें भासते समान । रत्न कां पाषाण एकरूप
 पायो लागो स्वर्ग वरी पडो आग । आत्मस्थिति भंग कदा नोहे
 नामा म्हणे कोणी निंदा अथवा वंदा । झालों ब्रह्मानंदाकार आम्ही
 (१७९९)

ज्ञानदेव आणि नामदेव यांच्या वाङ्मयांतील साम्यता येथपर्यंत पाहिली. समा-
 न्नर्थक व सदृश विचारांच्या या अवतरणावरून योगीराज ज्ञानदेवांचे शास्त्रीय
 सिद्धांत आणि भक्तराज नामदेवांचा अनुभव गणिताच्या समीकरणाप्रमाणे एक वाटतो.

साई निकेतनमध्ये गुरुपौर्णिमा महोत्सव

साईनिकेतन, दादर-मुंबई येथील श्रीसाईबाबा शिर्डी संस्थानाच्या मुंबई कचेरीत
 गुरुपौर्णिमा उत्सव साजरा करण्यांत आला. त्यावेळी हनुमान प्रापादिक भजन मंडळी,
 अंधेरी व श्रीकृष्ण कळव यांचीं सुश्राव्य भजने झालीं. बरीच भक्तमंडळी हजर होती.

श्रीसाईनाथ माध्यमिक विद्यालय, शिर्डी

॥ नहि ज्ञानेन सदरहु पवित्रमिह विद्यते ॥

श्रीसाईबाबा संस्थान, शिर्डी या संस्थानच्या उद्दीष्टांस अनुसरून शिंदी येथे १९५७ सालापासून श्रीसाईनाथ माध्यमिक विद्यालय चालविष्यांत येत आहे. अहमदनगर एज्युकेशन सोसायटी या संस्थेमार्फत ८ वी ते ११ वी पर्यंत शाळा चालविष्यांत येत असून सदरहु शाळेची प्रगति उत्तम आहे, हें खालील आंकड्यावरून दिसून घेईल.

सन-एस. एस. सी. परीक्षेस बसलेले विद्यार्थी-पास झालेले-शेंकडा रिजल्ट.

१९६१	१९	१४	७३
१९६२	२०	१२	६२

मूळ उद्देश असा होता की, अहमदनगर सोसायटीस देणगी रूपाने पैसे देऊन सदरहु सोसायटीने साईनाथ हायस्कूल चालवावें. त्या उद्देशास अनुसरून रूपये १५,०००-०० शाळेस देण्यांत आले. परंतु अहमदनगर एज्युकेशन सोसायटीची आर्थिक परिस्थिती समाधानकारक नसल्यामुळे पुढीं रु. ६,०००-०० देण्यांत आले. असें एकूण रु. २१,०००-०० देऊन शाळेचैं काम पुरें करण्यास विनंती करण्यांत आली. सदरहु शाळेचा कोनशीला समारंभ दिनांक २६-४-५९ (मिती आषाढ वद्य ७ शके १८८१) रोजीं माननीय मुख्यमंत्री श्री. यशवंतराव चव्हाण यांचे हस्ते झाला. परंतु शाळेचैं इस्टिमेट वाढत गेल्याने अहमदनगर एज्युकेशन सोसायटीस सदरहु साईनाथ माध्यमिक विद्यालयाचैं काम पुरे करणे कठीण झाले. म्हणून नामदार सिटी सिव्हील कोर्ट यांचे हुक्मान्वये शाळेखालील १ एकर जागा व उभी असलेली शाळा व सामान सिमेंट, लाकूड, लोखंड यांची आर्किटेक्ट मार्फत रु. ३४,००० किंमत ठरविण्यांत आली व पूर्वी दिलेले २१,००० रुपये संस्थानाने वजा करून-१३,००० रुपये अहमदनगर एज्युकेशन सोसायटीस देऊन सदरहु शाळेची जागा व अर्धवट बांधलेली इमारत ५ मे १९६१ रोजीं विकत घेतली. शाळेचैं इस्टिमेट रु. ६५,००० चैं होतें व जमीन रु. ४,००० असें मिळून सुमारे ६९,००० रुपयांस वरील शाळा संस्थानाने पुरी करून अहमदनगर एज्युकेशन सोसायटीचैं ताब्यांत दिली. या व्यतिरिक्त शाळेचैं विद्यार्थ्यांस बागबगीचा करण्याकरिता एक बिहीर बांधून दिली व एक सॅनिटरी ब्लॉक बांधून दिला. त्यामुळे जबलजबल ७४,००० रुपयांस शाळेची इमारत बांधण्यांस संस्थानाने खर्च केलें व आसपासची पांच खेड्यांतील गोरगडीच विद्यार्थ्यांना शिक्षणाची सोय करून एक सृहनीय गोष्ट केली आहे. शाळेतील शिक्षकवर्ग विद्यार्थ्यांस आपुलकीच्या भावनेने शिक्कवीत असून शाळेची प्रगति उत्तम आहे. आज शाळेत सायन्स कोर्स करिता उपकरणादी, टेब्ल वगैरे बरेच सामान अपुरें असून भक्तमंडळीकद्दून थोड्या फार प्रमाणांत मदत येत असते, त्यांनुन वस्तू घेण्यांत येतात. श्रीसाईनाथ कृपेकरून शाळेची

—श्रीसाईंलिला***★★★★★★★★★★★★★★★—

उत्तरोत्तर भरभराट न्होवो व खेड्यांतील गोरगरीब विद्यार्थ्यांस किमान एस. एस. सी पर्यंत शिक्षण मिळावै अशी जगदपिता परमेश्वराकडे प्रार्थना करून हा लेख संपवितो.

गेल्या अंकीं श्रीसाईंनाथ हायस्कूलचे दोन फोटो छ पलै होते. उत्तरेकडील बाबूसु श्रीसाईंनाथाचा फोटो लावून एक छोटेसे मंदिर तयार केलें आहे. रोज सकाळी शिक्षकापैकीं श्री. जामगांवकर वगैरे मंडळी पूजाअर्चा करतात. प्रसंगी भजनही होते, व उत्सवाचे वेळी विद्यार्थीं व शिक्षक मिळून बहारीचा कार्यक्रम करतात.

श्री साईंनाथ हॉस्पिटल, शिर्डी पायाभरणी समारंभ

श्रीसाईंनाथ हॉस्पिटलचा पायाभरणी समारंभ ता. ७ ऑगष्ट १९६२ रोजी सकाळीं साडे अकरा वाजतां मुख्य मंत्री ना. यशवंतराव चव्हाण यांच्या शुभहस्ते शिर्डी वेशें होणार आहे. त्या निमित्त सकाळीं सनई वादन, नंतर ना. श्री. वानखेडे यांचे स्वागतपर भाषण होईल. पायाचा दगड बसविल्यानंतर ना. यशवंतराव चव्हाण यांचे समयोचित भाषण होईल.

श्री साईंनाथ हॉस्पिटल, शिर्डी हॉस्पिटल फंडासाठीं देणगी देणाऱ्या भक्तांची यादी:— (दिनांक १९-७-६२)

भक्तांचे नांव

रकम

रु. न. पै.

१) श्री. एम. जी. रावळ ५०१-००

२) श्री. शेठ दौलतराव

पिरभदास ५००-००

३) श्री. एस. के. कुलकर्णी १४१-००

४) „ जे. आर. मुधोळकर

साहेब १०१-००

५) श्रीमती एल. ए.

लालजी १०१-००

६) श्री. इ. सी. पाटील १०६-००

७) „ पी. एम. शाह १०१-००

भक्तांचे नांव

रकम

रु. न. पै.

८) „ शेड. ए. लालजी १०१-००

९) „ विठ्ठल झा. नवघरे १०१-००

१०) „ बी. नरसीलाल १०१-००

११) „ एन. व्ही. दवे १२-००

१२) „ रामूभाई इं. पटेल ५१-००

१३) „ एल. एस. कलगुटकर २६-००

१४) „ एच. जे. महमंद २५-००

१५) श्री. व्ही. के. शाह ५१-००

१६) एक साईंभक्त ५१ शिलीग

२०

* श्रीसाईलीला —

भक्तांचे नांव	रकम	भक्तांचे नांव	रकम
	रु. न. पैसे		रु. न. पैसे
१७) वि. रत्नप्रभा	३०-००	३९) श्री. व्ही. पटेल	२ पौंड
१८) संववी अँड कंपनी	२५-००	४०) मे. पै ऑटोमाबाईल्स	कं. १०-००
१९) लॉरेंजा वॉच कंपनी	मद्रास २५-००	४१) श्री. एस. पी. कामत	११-००
२०) श्रीमती उषा शर्मा	२१-००	४२) „ यु. के. कत्री	५-००
२१) श्री. शंकर वाबु पेटेकर	२१-००	४३) „ सु. शेरेगांवकर	१०-००
२२) श्रीमती रखमाबाई	माधवराव गांगल	४४) „ म. ये. देसाई	१०२-००
२३) श्री. आर. सी. जैन	१६-००	४५) सौ. लीला म. देसाई	१३-००
२४) „ जे. आर श्रॉफ	११-००	४६) कु. अंबिका म. देसाई	११-००
२५) कॉइकर स्टॉफ	११-००	४७) „ सीमंतीनी म. देसाई	११-००
२६) „ किशनदास मिताराम	आहुजा	४८) „ एम् वाय. देसाई	११-००
२७) „ सी. के. दलाल	११-००	४९) „ नानुभाई ना. पटेल	७०-००
२८) „ वी. व्ही. कुलकर्णी	११-००	५०) श्रीमती महेरु पी.	सिधवा ३०-००
२९) „ रतीलाल एच. शाह	११-००	५१) श्री. डी. जी. प्रधान	११-००
३०) „ निर्मल गुप्ता	१०-००	५२) „ आर. एस देशपांडे	२५-००
३१) श्रीमती शोभा शर्मा	१०-००	५३) „ शे. व्ही. देशपांडे	१०-००
३२) श्री. व्ही. के. दिवटे	१०-००	५४) „ डी. के. मेहता	शिल्लीग १५०-००
३३) श्रीमती शांताबेन	दयाराम मरोलीया	५५) „ ल. पारमार	४०-००
३४) श्री. ह. आर. इश्वायल	५-२५	५६) „ जी. के. रजपूत	१०-००
३५) „ के. एस. रामेश्वा	५-००	५७) „ अ. शां. कुलेंकर	११-००
३६) „ टी. के. दवे	४-००	५८) „ प. ना. देशपांडे	२५-००
३७) „ सदाशिव प्रल्हाद	कुलकर्णी	५९) „ वी. व्ही. वरेकर	५-५०
३८) श्रीमति काशिवाई कराडकर	१-००	६०) „ के. वी. मालवणकर	५००।

—गेल्या अंकी प्रसिद्ध झालेल्या शिर्डीवृत्तांत गायन या सदरांत श्री. शिवराम भीमराव परब संगीत विद्यालय, मुंबई असें नांव चुकीचे छापले गेले आहे; त्याएवजी शिवराम भाऊराव परब, श्रीशिव संगीत विद्यालय, लालबाग असें वाचावै.

माझ्या समाधीची पायरी चढेल—

श्री. व्ही. के. खरटमल, हायस्कूल रोड, वळार भाग, सि. स. नं. ७३ फ.
सांगली हे आपला अनुभव पुढील प्रमाणे कळवितातः—

‘मी प्रडीगी सायन्स परिक्षा पास होणे म्हणजे साईबाबानी मला साक्षात् भेट दिल्यासारखे वाटते. मी १९६१-६२ सालांत होणाऱ्या प्री डीग्री सायन्स परिक्षेस बसलो होतो. वर्षभर अभ्यास न करणे हे कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांना भूषण वाटते. त्याचप्रमाणे मला सुद्धा झाले. मी बेताचाच अभ्यास करून तीन माही साहामाही व नऊमाही परिक्षा दिल्या व माझा रिझर्ट न सांगण्यसारखा लागला हैं सांगावयास नकोच! माझ्या डोळ्यापुढे वार्षिक परिक्षेचा निकाल दिसूं लागला. भाराभर पुस्तके खोलीत पडली होती. नुसते पास होण्यासाठी मराठी, हिंदी, इंग्रजी फिजिक्स, केमिस्ट्री, बायालॉजी व गणित वगैरे विषय एक दोन वेळ वाचण्यासुद्धां वेळ नव्हता. परीक्षा आतां एक दीड महिन्यावर येऊन ठेपली होती. गणिताचा अभ्यास एकदोन दिवसांत कष्ट करून घेण्यासारखी गोष्ट नव्हती. त्यांत फिजीक्स, केमिस्ट्री व बायालॉजी वगैरेची प्रॅक्टिकल्स परीक्षा सुरु झाल्या. माझी ‘रात्र थोडी सोंगे फार’ अशी स्थिती झाली. पण मी साईनाथाचे नांव घेऊन प्रॅक्टीकल्स परीक्षा दिल्या. माझे पेपर्स सोपे गेले होते. मला अहंकारानें आपल्यां ताब्यांत घेतले व प्रॅक्टीकल्सप्रमाणे थिअरी परिक्षा सोपी जाईल या आर्विभावाने परिक्षेस गेलों पण अनुभव मला निराळाच आला, माझा इंग्रजी पेपर सर्वांत अवघड गेला व त्यासरखी माझ्या डोक्यांत लखल प्रकाश पडला. माझा निकाल मला कळला. माझ्या मनांत निरनिराळे आत्महत्येचे विचार येऊ लागले, मी आत्महत्येचा निश्चय केला. पण बांबांची लीला अगाध अहे! त्याच सुमारास माझ्या हाती श्रीसाईलीलांमृत हैं पुस्तक पडलें व त्यांतील बाबांच्या तोंडचे ‘सबूर करा’ या शब्दांनी माझा निश्चय कोळमळून पाडला. मी बाबांचे चरणी लीन झालो. कर्मधर्म संयोगानें मला शिर्डीस जाण्यांचे भाग्य लाभले प्री-डीग्री ही माझ्या वर्षांची गोष्ट नसून आयुष्याचा निकाल होता. मला माझ्या जीवनांत कांहीं अर्थ नाहीं असें वाढू लागलें. घरची गरिबी, त्यांत मी मोठा मुलगा, पांच भाऊ शिकणारे व त्यांत हा प्री डीग्रीचा निकाल ह्या सर्व गोष्टी मला. सहन होईनाशा झाल्या. हेतां होतां निकालाचा दिवस येऊन ठेपला व त्या दिवशी माझ्या आयुष्यास नवे

दृढ़ज्ञ लागले. माझा नंबर पाहाण्यास जाण्याचें मला घाडस होईना. अखेरचा निकाळ माझा तयार होता. मी माझ्या तयारीस लागलो; पण तोच माझ्या बंधूने व मेहम्याने माझ्या सर्कड कुआस मिळवून पास होण्याची गोष्ट येऊन सांगितली व त्याखणी माझ्यां तोङ्गन बांबाच्या तोङ्डची—

माझ्या समाधीची पायरी चढेल,
 दुःख हैं हरेल सर्व त्याचें ॥ २ ॥
 जरी हैं शरीर गेलों मी टाकून
 तरी मी धावेन भक्तांसाठी ॥ ३ ॥
 ही बचतें बाहेर पडलीं व माझी पण खात्री झाली.
 ‘कौन छुअेगा उसकी परछाईरे
 जिसको बचानेवाला साई’

X **X** **X**

बाबा स्फृणजे एक जागृत दैवत

सौ. छुसी गंगाधर गुप्ते, 'तारक' पोलिस आज़ंडजवळ, पो. बडोदें क्षा भापगा
अनुभव कळवितात की,—

अलिकडे साईबाबांच्या भक्तीचा प्रसार पुष्कळ ठिकाणी झालेला आहे, तरी सुद्धां असे पुष्कळ लोक आहेत कीं ते त्यांच्याबद्दल साशंक आहेत. अशा लोकांच्याकरितां आपले अनुभव सांगावे व त्यांची भक्ति बाबांचे ठिकाणी दृढ करावी अशी मला हच्छा झाली, कारण मी सुद्धां कांहीं वर्षापूर्वी त्यांच्याबद्दल साशंकच होतें, परंतु आतां मात्र माझी अशी खात्री झाली आहे की, श्रीसाईबाबा एक जागृत दैवत आहेत. त्याचें असें झालें—

१९५४ साली एके दिवशी सकाळी माझ्या सासच्यांनी मला हांक मारली आणि म्हणाले, “हे बव मी काय आणले आहे ते.” मी वरती त्यांच्या खालीलेत गेले दर साईंबाबाची सुंदर मूर्ति.

पूर्वीपासूनच साधु-संताकडे आदरभावनेने पहाणे किंवा त्यांना ईश्वरासमान मानण्याकडे माझी प्रवृत्ती नव्हती. बुवाबाजीवरील लेख वाचून किंवा बालपणीद्वारा तशाप्रकारचे संस्कार मनावर न झाल्यामुळे साधु म्हणजे भोंदू असाच माझा श्रह झाला होता. त्यामुळे ती मुर्ति पाहून, मी म्हटलें ‘हे काय नाना, तुम्ही सुद्धां आतां त्यांच्या नादी लागणार?’ माझा नाराजीचा स्वर ऐकून ते म्हणालें ‘अग कितीतरी लोक यांची भक्ति करतात. आयल्याकडे यांचे मंदिर झालें आहे. तिथें दर्शनाला नुसती रीघ लागलेली आसते, ते सर्व लोक वेडे आहेत काय?’ फारसे न बोलतां मी खाली जायला निघालें तेव्हां ते म्हणाले ‘तू यांना नमस्कार करणार नाहीस कां?’ ‘मी म्हटलें, बसूर करीन पण वडील माणूस म्हणून, साधुपुरुष म्हणून नाहीं.’

वरील घटनेला आठ दिवस झाले. चार दिवसांनी फॉर्ट इअर वी. कॉमची माझ्या मुलीची परीक्षा होती आणि कांहीं कारण नसतां त्याला एकदम सपाहून ताप भरला. ताबडतोब औषधे इंजेकशन्स चालू झाली. तापाचा तिसरा दिवस होता, पूर्वी साईब्राचासंबंधीं साखळीचीं काढै येत असत. तुम्हीं काडै लिहून नऊ जणांना शठवा. याचा अनादर केला तर परिणाम भयंकर होईल वगैरे धमक्याचीं तीं काढै असत. पण मी त्याकडे कधीं लक्ष्य दिलें नव्हते. पण आतां एकाएकीं मुलगा आजारी झाला व बाबांची मूर्ती घरांत आली असतां आपण त्याकडे दुर्लक्ष केलं असं माझ्या मातृहृदयाला वाढू लागले आणि मी बेचैन झाले. संध्याकाळीं सासरे बाहेर ऐल्यानंतर मी वर गेले आणि म्हटले, “बाबा, तुम्हांला मानले नाहीं म्हणूत माझा मुलगा आजारी झाला असें माझें म्हणणे नाहीं, परंतु आतां याला बरा करणे तुमच्या हातांत. उद्यां सकाळीं याचा ताप उतरला तर मी तुमची पूजा आरती जरूर करीन.”

दुसऱ्या दिवशीं सकाळा ६ वाजतां त्याचा ताप उतरला आणि त्याच दिवशीं याची परीक्षा होती. मी त्याला सांगितलें कीं पेपसी पाहून आपण परीक्षेला बसलो असतो तर पास झालो असतो, अशी हुरहुर तुझ्या मनाला लागू नये म्हणून तुं गाडी कूलन परिक्षेला जा, नापास झालास तरी हक्कत नाहीं. तो अगदीं गळून गेला होता. ती परीक्षेला गेला. मी बाबांची सारखी प्रार्थना करीत होते, त्याला पेपर लिहिण्यास शके द्यावी म्हणून. संध्याकाळीं तो हांसतच घरीं आला, त्याने दोन्ही पेपसी चांगले गेले होते, आणि त्याला मुळींच थकवा जाणवला नाहीं. चार दिवस सतत ३ डिग्री ताप अंगांत असतांना त्याला कांहीं त्रास न होतां परीक्षेला बसवले. श्री बाबांचीच द्या अशी माझी खाची झाली. आणि मी मनोभावे बाबांची प्रार्थना केली, मुलाला परीक्षेला बसवले त्याप्रमाणे तो पास होऊं द्या आणि तो पास झाला. तेव्हांपासून माझी बाबांच्यावर पूर्ण श्रद्धा बसली आणि ती आठ वर्षे दृढ होत गेली. आ आठ वर्षांत बाबांच्यावरील निष्ठा डळमळीत होण्याचे प्रसुंग माझ्यावर आले नाहींत असें नाहीं. परंतु त्या त्या वेळीं मी बाबांना जबाबदार घरले आणि त्या सर्व प्रसुंगांतून, मी सुखरूप पार पडले.

माझें सर्वीना असें अनुभवाचें सांगणे आहे कीं, बाबांच्यावर दृढ श्रद्धा ठेवा. भाषणा सामान्य माणसांना संसारात पुष्कळ अडीअडचणीं येत असतात. अशा वेळीं भाषले मनोगत फक्त बाबांनाच सांगावे. त्यांची पोथी वाचावी, मनाला जडभारी गटले तर आपल्याला साधेल असा ‘सताह’ करावा. बाबा तुम्हांला अल्पाद संकट-रुद्र करतील.

बाबांची आराधना

तुझ्या पंडरिसी येते
नारिमध्ये उभी रहाते
तुझे ध्यान मी धरिते
तुझे रूप मी पहाते
तुझे दर्शन दे मजला ॥ १ ॥

नाहीं सुचे काम धाग
मन गेलं वेडावुन
चित्त जाई बावरून
सख्या आले मी धांवून
देवा दर्शन दे मजला ॥ २ ॥

आले तुझ्या चरणाशीं
सुख शांती मना देशी
हौसा जीवा पुरविशी
वेड लागे जीवनासी
देवा दर्शन दे मजला ॥ ३ ॥

करि घेईन बुक्कामाळ
गळा वाहिन तुळशीहार
रूप पाहिन डोळाभर
उभा हरि विटेवर
देवा दर्शन दे मजला ॥ ४ ॥

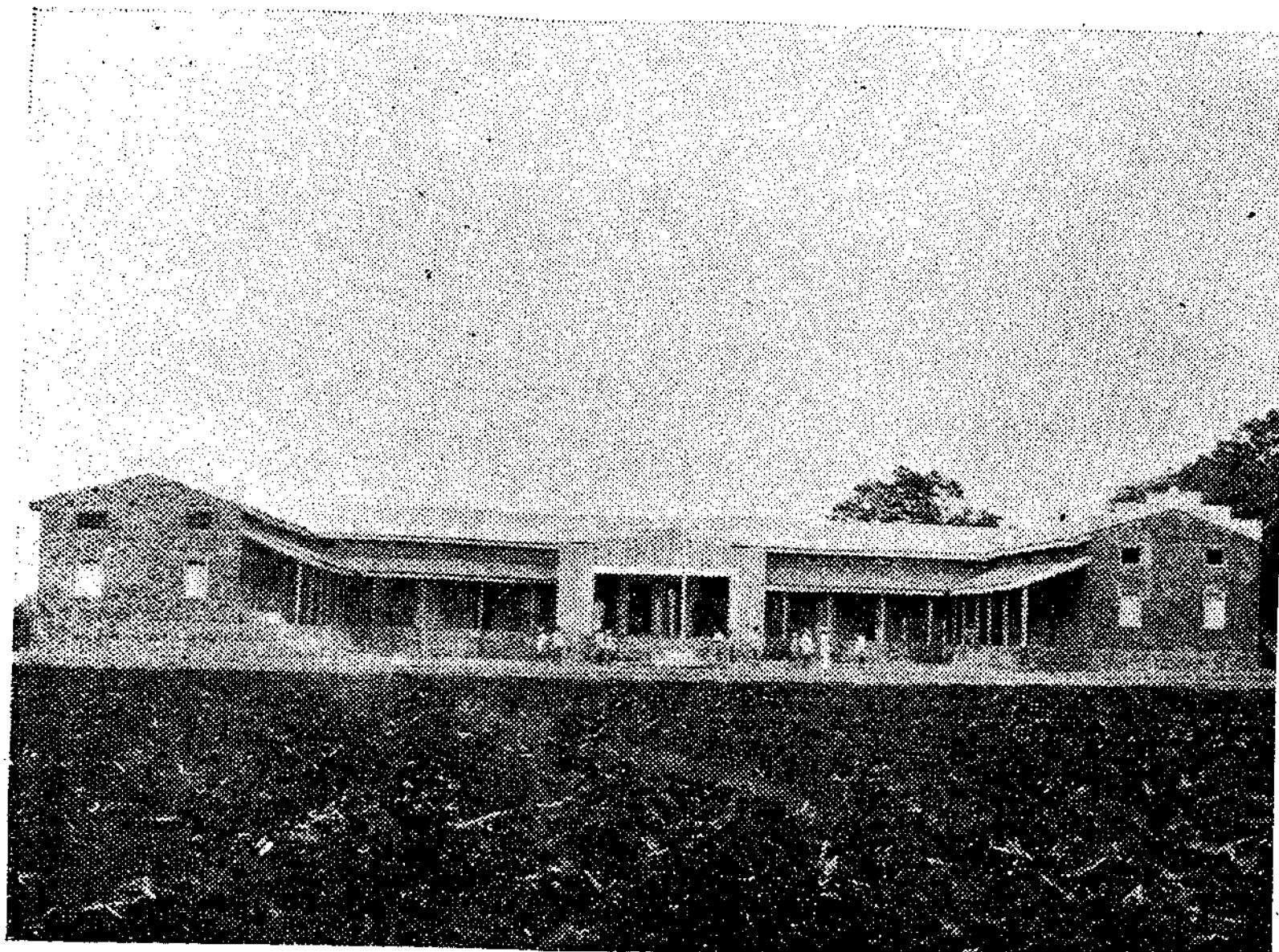
—कवयित्री : सौ. उषा जोशी

चौंच व अभिप्राय

राष्ट्र-वाणी

राष्ट्र-वाणी-संपादक श्री. रमणीक सरैया. आर्य समाज बिल्डिंग, काकडवाढी, मुंबई ४ हैंही साईबाबांच्या सेवेला व शिकवणुकीला वाहिलेले मासिक गेल्या तेरा वर्षी पासून गुजराठी माषिकांत बाबांच्या शिकवणुकीचा प्रचार करीत आहे. या मासिकांतरि श्री साईबाबांच्या शिकवणुकीसंबंधानें लेख व भक्तांचे अनुभव येत असतात. त्याच प्रमाणे अध्यात्मिकदृष्ट्या साधकांचे मार्गदर्शन करणारेही वाचनीय लेख प्रसिद्ध होत असतात.

श्री साईनाथ माध्यमिक विद्यालय, शिरडी
दर्शनी बाजू

मागिल बाजू

